

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

Diplomsko delo

**VPLIV KRIZE NA POJAV SIVE EKONOMIJE V
REPUBLIKI SLOVENIJI IN PRIMERJAVA Z
REPUBLIKO MAKEDONIJO**

Aleš Buzeti

Ljubljana, marec 2015

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA UPRAVO**

DIPLOMSKO DELO

**VPLIV KRIZE NA POJAV SIVE EKONOMIJE V REPUBLIKI
SLOVENIJI IN PRIMERJAVA Z REPUBLIKO MAKEDONIJO**

Kandidat: Aleš Buzeti
Vpisna številka: 04031044
Študijski program: Visokošolski strokovni študijski program Javna uprava
Mentor: izr. prof. dr. Aleksander Aristovnik

Ljubljana, marec 2015

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA

Podpisani Aleš Buzeti, študent visokošolskega strokovnega študijskega programa Javna uprava, z vpisno številko 04031044, izjavljam, da sem avtor diplomskega dela z naslovom: Vpliv krize na pojav sive ekonomije v Republiki Sloveniji ter primerjava z Republiko Makedonijo.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predloženo delo izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo, in sem to tudi jasno zapisal v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerimi so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorstvu in sorodnih pravicah, Uradni list RS, št. 21/95), kršitev pa se sankcionira tudi z ukrepi po pravilih Univerze v Ljubljani in Fakultete za upravo;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za upravo;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko diplomskega dela ter soglašam z objavo dela v zbirki »Dela FU«.

Diplomsko delo je lektorirala: prof. Jasmina Mazej

Ljubljana, 20. 3. 2015

Podpis avtorja:

POVZETEK

Čas globalne ekonomske krize je številne države spodbudil, nekatere celo prisilil, da se ob finančnih izpadih v nacionalnih proračunih, kot posledici negativne gospodarske rasti aktivneje usmerjajo k politikam in ukrepom za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje pojava sive ekonomije. Le-ta namreč še vedno predstavlja znaten delež nacionalnega BDP-ja. Javnosti se skozi aktivne propagande poudarja predvsem negativne posledice pojava, kot so zmanjšan obseg in kakovost javnih storitev in socialnih ugodnosti ter povečevanje davčnih obremenitev. Obenem pa ne smemo zanemariti tudi pozitivnih učinkov sive ekonomije, saj ob visoki brezposelnosti v času krize številnim državljanom prav delovanje v tej ekonomiji predstavlja edini vir dohodka in s tem ohranja družbeno blaginjo in socialni mir v državi. Tudi iz tega razloga so posamezne države pojav sive ekonomije v zmernem obsegu pripravljene tolerirati, ker pa so negativni učinki pojava nedvomno večji od pozitivnih, je naloga države najti pravo ravnotežje pri vodenju restriktivne oziroma permissivne politike do tega pojava. Tudi Republika Slovenija in Republika Makedonija nista izjemi, saj je pri obeh državah zaznati, da pojavu sive ekonomije sedaj posvečata občutno več pozornosti kot v obdobju pred krizo. Med obsegom in obliko sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji obstajajo pomembne podobnosti, a hkrati tudi bistvene razlike. Kot najpomembnejše razlike bi izpostavili sam obseg pojava in pa aktivnosti in načine, na katere se obe državi borita proti sivi ekonomiji. Ubrali sta namreč različna pristopa, Republika Slovenija predvsem z ozaveščanjem o problematiki in vodenjem kaznovalne politike, medtem ko se je Republika Makedonija usmerila v odkrivanje in reševanje vzrokov, šele nato v kaznovanje kršitev. Na podlagi analize ukrepov lahko sklenemo, da je bila v aktivnostih omejevanja, zmanjševanja in preprečevanja sive ekonomije Republika Makedonija v zadnjem obdobju uspešnejša, hkrati pa ostaja njen delež sive ekonomije visoko nad deležem Republike Slovenije.

Ključne besede: Siva ekonomija, ekonomska kriza, BDP, Republika Slovenija, Republika Makedonija.

SUMMARY

IMPACT OF THE CRISIS ON GREY ECONOMY IN REPUBLIC OF SLOVENIA AND COMPARISON WITH REPUBLIC OF MACEDONIA

Time of global economic crisis has encouraged many countries, some even forced, that they, due to financial shortfalls as a result of negative economic growth, are actively guiding the policies and measures to limit, reduce and prevent the emergence of the grey economy. The fact is that this economy still represents a significant proportion of national GDPs. Through active propaganda the governments are emphasizing mostly the negative consequences of the phenomenon, such as reduced volume and quality of public services, social benefits and increasing the tax burden. But at the same time, we must not neglect also the positive effects of the grey economy, due to high level of unemployment in time of crisis, to many citizens functioning in this economy represents the only source of income and thus maintaining social welfare and social peace in the country. Also for this reason some countries are prepared to tolerate grey economy to some extent, but because the negative effects are undoubtedly greater than the positive, the task of the state is to find the proper balance in managing restrictive or permissive policy towards this phenomenon. The Republic of Slovenia and the Republic of Macedonia are no exception, as it is recognized, that both countries are devoting considerably more attention to the grey economy now than before the crisis. Between the size and shape of the grey economy in the Republic of Slovenia and the Republic of Macedonia there are important similarities, but also significant differences. As most important differences we should expose the size of the phenomenon, as well as the activities and the ways in which the two countries are fighting against the grey economy. Plotting two different approaches namely, the Republic of Slovenia in particular by raising the awareness of the issue and managing penal policy, while the Republic of Macedonia has focused on identifying and treating the causes and only after to the punishment of violations. Based on the analysis of the measures it can be concluded that the activities in the limitation, reduction and prevention of the grey economy were recently more successful in Republic of Macedonia, but at the same time its share of grey economy remains high above the share of Republic of Slovenia.

Keywords: Grey economy, economic crisis, GDP, the Republic of Slovenia, the Republic of Macedonia.

KAZALO

IZJAVA O AVTORSTVU DIPLOMSKEGA DELA	III
POVZETEK	V
SUMMARY	VI
KAZALO PONAZORITEV	IX
KAZALO SLIK	IX
KAZALO TABEL.....	IX
SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC IN OKRAJŠAV	X
1 UVOD	1
2 OPREDELITEV, MERJENJE IN OBSEG SIVE EKONOMIJE	4
2.1 OPREDELITEV SIVE EKONOMIJE	4
2.2.1 PARADOKS MERJENJA NEMERLJIVEGA.....	6
2.2.2 METODE MERJENJA SIVE EKONOMIJE	6
2.3 OBSEG SIVE EKONOMIJE.....	7
2.4 VPLIV GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE NA POJAV SIVE EKONOMIJE	9
3 VZROKI ZA NASTANEK IN POSLEDICE SIVE EKONOMIJE	11
3.1 VZROKI ZA NASTANEK SIVE EKONOMIJE.....	11
3.1.1 VELIKOST DAVČNEGA BREMENA IN PRISPEVKOV.....	12
3.1.2 UPAD ZAUPANJA V JAVNE INŠTITUCIJE IN UPAD DAVČNE MORALE	13
3.1.3 INTENZITETA REGULACIJE IN BIROKRATIZACIJE.....	14
3.2 NEGATIVNE IN POZITIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE.....	14
3.2.1 NEGATIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE.....	15
3.2.2 POZITIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE.....	17
4 AKTIVNOSTI DRŽAV V BOJU ZOPER AKTERJE SIVE EKONOMIJE	19
4.1 AKTERJI SIVE EKONOMIJE	19
4.2 AKTIVNOSTI DRŽAV V BOJU ZOPER AKTERJE SIVE EKONOMIJE.....	20
4.3 AKTIVNOSTI IN UKREPI NA PODROČJU EVROPSKE UNIJE.....	21
5 SIVA EKONOMIJA V REPUBLIKI SLOVENIJI	23
5.1 RAZVOJ SIVE EKONOMIJE V SLOVENIJI TER VPLIV GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE	23
5.2 VZROKI IN POSLEDICE SIVE EKONOMIJE	24
5.4 AKTERJI V SIVI EKONOMIJI.....	27
5.5 AKTIVNOSTI SLOVENIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO.....	29
5.5.1 ODNOS POLITIKE DO SIVE EKONOMIJE.....	29
5.5.2 KOMUNIKACIJSKA KAMPANJA	30
5.5.3 POVEČEVANJE NADZORA	31
5.5.4 SPREMEMBE NA DAVČNEM PODROČJU	32
5.5.5 ZMANJŠEVANJE REGULACIJE IN BIROKRATIZACIJE.....	32
5.5.6 PREPREČEVANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO.....	32
5.5.7 ANALIZA AKTIVNOSTI SLOVENIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO	33

6 SIVA EKONOMIJA V REPUBLIKI MAKEDONIJI.....	35
6.1 RAZVOJ SIVE EKONOMIJE V MAKEDONIJI TER VPLIV GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE	35
6.2 VZROKI IN POSLEDICE SIVE EKONOMIJE	36
6.3 OBSEG SIVE EKONOMIJE.....	37
6.4 AKTERJI V SIVI EKONOMIJI	38
6.5 AKTIVNOSTI MAKEDONIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO	39
6.5.1 ODNOS POLITIKE DO SIVE EKONOMIJE	39
6.5.3 SPREMEMBE NA DAVČNEM PODROČJU	40
6.5.4 ZMANJŠEVANJE SOCIALNIH TRANSFERJEV	40
6.5.5 ZMANJŠEVANJE REGULACIJE IN BIROKRATIZACIJE.....	41
6.5.6 PREPREČEVANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO	41
6.5.7 SPODBUJANJE GOSPODARSTVA	41
6.5.8 ANALIZA AKTIVNOSTI MAKEDONIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO.....	42
7 ANALIZA POJAVA SIVE EKONOMIJE V REPUBLIKI SLOVENIJI IN REPUBLIKI MAKEDONIJI.....	44
8 ZAKLJUČEK	47
LITERATURA IN VIRI.....	50
PRILOGE.....	55

KAZALO PONAŽORITEV

KAZALO SLIK

Slika 1: Delež sive ekonomije v sektorjih gospodarstva po podatkih Eurostata	8
Slika 2: Gibanje pojava sive ekonomije v Evropi (2003-2013)	8
Slika 3: Lafferjeva krivulja	13
Slika 4: Gibanje stopnje rasti BDP v Sloveniji in Makedoniji po začetku krize (v % BDP)	44
Slika 5: Moč vpliva različnih vzrokov na pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji in Makedoniji	45
Slika 6: Siva ekonomija v okviru sektorjev gospodarstva v Sloveniji in Makedoniji ...	45
Slika 7: Gibanje obsega sive ekonomije v Sloveniji in Makedoniji po začetku krize (v % BDP)	46

KAZALO TABEL

Tabela 1: Rast slovenskega BDP (2001-2013)	23
Tabela 2: Gibanje pojava sive ekonomije v Sloveniji po metodi »dymimic« (2003-2013)	27
Tabela 3: Rast kršitev dela na črno	28
Tabela 4: Rast kršitev zaposlovanja na črno	28
Tabela 5: Rast makedonskega bdp (2001-2013)	35
Tabela 6: Obseg sive ekonomije v Makedoniji (»dymimic« metoda)	38

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC IN OKRAJŠAV

BDP	Bruto domači proizvod
CEA	Center za ekonomske analize
CEFTA	Srednjeevropski sporazum o prosti trgovini
DDV	Davek na dodano vrednost
EU	Evropska unija
EUR	Evro
IMF	Mednarodni denarni sklad
OECD	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
MMS	Multimedijski sporočilni sistem
NATO	Organizacija severnoatlantskega sporazuma
SNA	Evropski sistem nacionalnih računov
ZDA	Združene države Amerike
oz.	Oziroma
ipd.	in podobno
t.i.	tako imenovani

1 UVOD

Dolgo je veljalo, da je pojav sive ekonomije lastnost predvsem nerazvitih držav in držav v razvoju, naraščajoče zanimanje za pojav in plaz empiričnih raziskovanj pa danes dokazujeta, da je siva ekonomija razširjena prav po vseh državah sveta, tako v razvitih kot tudi nerazvitih in državah v tranziciji, res pa je, da se pojavlja v različnih oblikah in obsegih. Siva ekonomija se skozi čas in prostor spreminja, zato je z empiričnega vidika zelo zanimiv, a za merjenje in analizo tudi zelo zahteven pojav. V svojem bistvu, ne glede na obliko in obseg, siva ekonomija povečini izhaja iz podobnih vzrokov in ima primerljive posledice, tako pozitivne kot negativne, na gospodarstvo, življenje in blaginjo državljanov, hkrati pa tudi na politično aktivnost posameznih držav.

Siva ekonomija lahko močno vpliva na gospodarstvo in družbo, kar se, predvsem v smislu negativnih učinkov, kaže tudi v času globalne ekonomske krize. Države z visoko stopnjo sive ekonomije izgubljajo velik delež svojega BDP-ja ter priliva v proračun države, kar rezultira v zmanjševanju obsega in kakovosti javnih storitev, gospodarstvo je izpostavljeno neelojalni konkurenci, državljanji pa brezposelnosti. Hkrati zaznavajo države velike izpade v nacionalnih proračunih na račun neplačevanja davkov in socialnih prispevkov ter drugih aktivnosti, ki bi bile lahko obdavčene, pa to niso. V času krize je denarja premalo, večina razvitih in tranzicijskih držav, predvsem tistih z visoko stopnjo sive ekonomije, pa se je usmerila k aktivnim politikam in ukrepom za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje tega pojava, predvsem v želji po povečanem zajetju omenjenega sivega deleža BDP-ja kot prihodka v državno blagajno.

Vendar pa siva ekonomija ni enodimenzionalen, temveč zelo kompleksen pojav, ki ga je potrebno obravnavati v kontekstu tako negativnih kot pozitivnih posledic, ki jih ima na gospodarstvo in družbeno življenje. Ena od aktivnosti boja zoper sivo ekonomijo je prav marginalizacija, kriminalizacija in demoralizacija pojava, z namenom zmanjšanja iniciative in privlačnosti dela v sivi ekonomiji, za dvig splošne davčne morale ter spodbujanje meddržavljskega nadzora in prijave kršitev. Siva ekonomija ima tudi pozitivne učinke na gospodarstvo, v smislu generiranja inovativnih podjetniških idej, konkurenčnosti z vidika nižjih obratovalnih stroškov in stroškov dela, za državljanje pa predstavlja obliko dodatnega, v času krize morda edinega vira dohodka in mehanizem vzdrževanja in ohranjanja družbene blaginje in socialnega miru. Države se v okviru boja zoper sivo ekonomijo v resnici zavedajo vseh negativnih in pozitivnih posledic tega pojava, zato se na podlagi analiz obsega, oblike, vzrokov in posledic odločajo za tiste ukrepe, ki so v danem trenutku v danem okolju najbolj primerni, a hkrati tudi najmanj boleči.

Namen našega raziskovanja je bil opredeliti pojav sive ekonomije, obseg in vzroke za nastanek tega pojava, akterje in aktivnosti, ki potekajo pod okriljem sive ekonomije ter aktivnosti držav, ki so usmerjene k omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju tega pojava. Želeli smo podrobneje predstaviti obseg in obliko sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji ter izpostaviti način in aktivnosti, s katerimi se obe državi borita proti

sivi ekonomiji. Potegniti smo želeli vzporednice ter oceniti pravilnost ukrepov, predvsem pa smo želeli podati vodilo in nasvete za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje sive ekonomije v prihodnosti.

V okviru našega raziskovanja smo tako zasledovali devet vsebinskih ciljev:

- 1) Terminološko opredeliti pojav sive ekonomije in opozoriti na terminološka in metodološka razhajanja v stroki.
- 2) Predstaviti metode merjenja sive ekonomije ter s tem povezane pomanjkljivosti.
- 3) Opredeliti obseg sive ekonomije v EU in v svetu.
- 4) Razjasniti vzroke in posledice pojava sive ekonomije na gospodarstvo, družbeno življenje in politične aktivnosti držav ter predstaviti akterje in aktivnosti, ki potekajo pod okriljem sive ekonomije.
- 5) Opisati, kako je globalna ekonomska kriza vplivala na pojav sive ekonomije.
- 6) Predstaviti različne pristope in aktivnosti držav, usmerjene k omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju sive ekonomije.
- 7) Predstaviti ter primerjati obseg in obliko sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji.
- 8) Predstaviti ter primerjati aktivnosti države, ki so v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji usmerjene k omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju sive ekonomije.
- 9) Podati vodilo in nasvete za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje sive ekonomije v prihodnosti.

Preverjali pa smo sledeče štiri raziskovalne hipoteze:

1. Siva ekonomija je zelo razširjen, dinamičen in kompleksen pojav, ki močno vpliva na gospodarstvo, družbeno življenje in politične aktivnosti države.
2. Globalna ekonomska kriza je povečala aktivnosti držav za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje pojava sive ekonomije.
3. Med obsegom in obliko sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji obstajajo pomembne podobnosti, a hkrati tudi bistvene razlike.
4. Republika Slovenija in Republika Makedonija se proti sivi ekonomiji borita na različne načine, ob tem pa je bila Republika Makedonija pri tem do sedaj uspešnejša.

V okviru našega raziskovanja smo se poslužili tako kvalitativnih kot kvantitativnih metod raziskovanja. Kvalitativno smo preučili vsebinske vidike pojava sive ekonomije, pri tem smo se oprli na obstoječo strokovno in publicistično literaturo s področja. Prav tako smo kvalitativno analizirali in primerjali pojav sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji, in sicer v povezavi z globalno ekonomsko krizo ter aktivnosti obeh držav za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje tega pojava. Kvantitativno smo se oprli na izsledke obstoječih raziskav na področju sive ekonomije, tako v svetu, na področju EU kot tudi na primeru Republike Slovenije in Republike Makedonije. Prav tako smo uporabili podatke analiz različnih javnih inštitucij, zavodov, uradov ter jih smiselno umestili v naše

delo. V sklepnih poglavjih pa smo preverili veljavnost raziskovalnih hipotez ter podali vodila in nasvete za prihodnja raziskovanja.

Med našim raziskovanjem smo naleteli tudi na nekaj omejitev. Večji del omejitev izhaja iz naslova metodologije, in sicer so to pomanjkanje podatkov o obsegu sive ekonomije, predvsem v letih od 2007 dalje, ko je bila opravljena zadnja celovitejša raziskava na področju pomanjkanja podatkov o obsegu in vsebini sive ekonomije za Republiko Slovenijo in Republiko Makedonijo, prav tako pa omejitev vidimo v različnih definicijah in metodah merjenja ter s tem v neprimerljivosti posameznih podatkov. Zadnja in vsebinska omejitev pa je bila, da je del virov o gospodarskem razvoju in sivi ekonomiji Republike Makedonije pisan v cirilici in za naše potrebe nerazumljiv.

V uvodnem delu diplomskega dela smo podali začetne misli ter opredelili namen in cilje raziskovanja. Predstavili smo osnovne raziskovalne hipoteze, metode in omejitve raziskovanja ter strukturo diplomskega dela. Teoretični del tako zajema različne definicije pojava sive ekonomije, metode merjenja ter obseg in dinamiko sive ekonomije v opazovanem obdobju. Opredelili smo glavne vzroke za delovanje na področju sive ekonomije, negativne in pozitivne posledice omenjenega pojava ter različne aktivnosti in ukrepe držav zoper akterje sive ekonomije. V praktičnem delu smo na primeru Republike Slovenije in Republike Makedonije analizirali obseg, obliko, vzroke za nastanek in posledice sive ekonomije ter hkrati aktivnosti obeh držav za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje posledic tega pojava. V zaključnem delu diplomskega dela smo tako smiselno interpretirali rezultate primerjalnih analiz ter delno ali v celoti potrdili ali ovrgli postavljene raziskovalne hipoteze. V zadnjem poglavju smo navedli še literaturo in vire ter kot priloge za potrebe raziskovanja uporabljene tabelarične in grafične ponazoritve.

2 OPREDELITEV, MERJENJE IN OBSEG SIVE EKONOMIJE

2.1 OPREDELITEV SIVE EKONOMIJE

Siva ekonomija je pojav družbe, tako pretekle, kot sodobne, tako razvite, kot tudi manj razvite. Najdemo jo v skoraj vseh državah sveta (Schneider et al., 2002), hkrati pa opredelitev pojava sive ekonomije ni popolnoma jasna in določena. V razpravah o sivi ekonomiji se namreč pogledi, opredelitve in merila različnih avtorjev o tem, kaj všteti v sivo ekonomijo, zelo razlikujejo (Brglez, 2000). Prav tako že sama neenotnost terminologije nakazuje na problem definicije in opozarja na mnoge razsežnosti pojava. Zaradi prekomerne uporabe sopomenk pogosto prihaja do nesporazumov, kaj v razumevanje pojma sploh zajeti (Damjanović, 2012, str. 3).

Med akademiki in raziskovalci ni enotnosti v definiranju pojava sive ekonomije. Razlike v terminologiji se pojavljajo zaradi kompleksnosti sive ekonomije, saj se le-ta izraža v raznovrstnih dejavnostih, ki se pojavljajo v različnih oblikah in intenzivnostih (Nastoski, 2012, str. 12) ter se v času in prostoru spreminjajo (Nastav, 2009a, str. 1). Težko je najti skupno merilo, ki bi ustrezalo vsem pogledom, je pa natančno definiranje sive ekonomije zelo pomembno. Na prvi ravni namreč pomeni jasno zaježitev problema raziskovanja, na podlagi katerega so oblikovane konkretne metode in modeli merjenja sive ekonomije, ki raziskovalcem podajajo oceno o obsegu sive ekonomije na določenem področju ali v posamezni državi. Na podlagi natančne ocene obsega sive ekonomije pa nato temeljijo različni pristopi in aktivnosti držav, ki so usmerjene k omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju tega pojava (Schneider in Enste, 2000, str. 77). S tega stališča je zelo pomembno razpolagati z natančnimi, veljavnimi in navsezadnje tudi medsebojno primerljivimi podatki, ki omogočajo prave odločitve in racionalno razporejanje virov (Schneider, 2002, str. 3), predvsem v smislu časa in denarja.

Definicija sive ekonomije je z raziskovalnega in političnega stališča zelo pomembna, z akademskega pa je predvsem predmet različnih političnih in družbenih razprav. V nadaljevanju bomo predstavili nekaj različnih pogledov in terminoloških opredelitev pojava ter predstavili definicijo sive ekonomije, ki se nam zdi najbolj smiselna in primerna za nadaljnje raziskovanje. V svetovnem merilu bi izpostavili definicije avtorjev Schneiderja in sodelavcev ter definicijo Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj, v Republiki Sloveniji definicijo Vlade Republike Slovenije ter avtorjev Nastava in Glasa, v Republiki Makedoniji pa definicijo avtorja Nenovskega ter Centra za ekonomske analize Republike Makedonije.

Schneider in Enste pod sivo ekonomijo razumeta gospodarske dejavnosti, katerih proizvodnja je nelegalna, ker ne izpolnjuje predpisov ter prikriva prihodke iz davčnih utaj, hkrati pa je sam »output« (blago in storitve) teh dejavnosti legalen in njihova izmenjava poteka na trgu (Schneider in Enste, 2002, str. 7). Sivo ekonomijo tako predstavljajo vse

ekonomske aktivnosti, ki so neregistrirane, a hkrati prispevajo k nacionalnemu bruto domačemu proizvodu (v nadaljevanju BDP) (Bruno in Schneider, 2000, str. 2).

Organizacija za ekonomsko sodelovanje in razvoj (v nadaljevanju OECD) sivo ekonomijo opredeljuje v Priročniku o merjenju neopazovane ekonomije (OECD, 2002). Priročnik služi statističnim uradom državah članic ter Eurostatu kot navodilo pri pripravi in analizi popravkov zajetja BDP, naslanja pa se na opredelitve Evropskega sistema nacionalnih računov (v nadaljevanju SNA) (Nastav, 2009a, str. 13). OECD sivo ekonomijo definira kot podzemno proizvodnjo, nelegalno proizvodnjo ter proizvodnjo neformalnega sektorja (OECD, 2002, str. 13-14).

Vlada Republike Slovenije sivo ekonomijo definira kot vsako neprijavljeno ali napačno prijavljeno proizvodnjo, storitev, zaposlenost in drug neprijavljen dohodek v okviru redne ali legalne dejavnosti, vsako neprijavljeno delo, ki obsega zaposlitve in plačila, ki niso prijavljeni zaradi izogibanja plačila davkov in prispevkov ter vsak neprijavljen ali premalo prijavljen promet in vsako opravljeno storitev brez izdanega računa. V širši okvir sive ekonomije vključuje še plačilno nedisciplino in črne gradnje (Vlada Republike Slovenije, 2013).

Po Nastavu siva ekonomija obsega vse produktivne dejavnosti, katerih proizvod je sam po sebi povsem legalen, je pa namenoma prikriti oblastem iz primarno denarnih razlogov (Nastav, 2009a, str. 20). Proizvod sive ekonomije bi bil legalen, če bi bil prijavljen, v praksi pa gre v veliki meri za neprijavljeno delo in proizvodnjo oziroma za delo in zaposlovanje na črno. Nastav iz definicije sive ekonomije strogo izvzema pojem črne ekonomije, oziroma nelegalne proizvode in proizvodnjo, saj je po njegovem mnenju črna ekonomija popolnoma nelegalna in škoduje tako posameznikom kot državi, zato jo je potrebno ostro preganjati. Siva ekonomija pa je s tega vidika bolj »pravična«, posameznikom v večji meri zagotavlja dobrobit oziroma blaginjo, največja in največkrat edina oškodovanka pa je država, zato jo je včasih celo smiselno tolerirati. Priznava pa, da je meja med sivo in črno ekonomijo v praksi težko določljiva (Nastav, 2009a, str. 2).

Glas definira sivo ekonomijo kot dejavnosti, ki so neregulirane (prikrite in se izogibajo številnim predpisom in zakonom), neobdavčene (udeleženci ne plačujejo davkov in prispevkov za socialno zavarovanje ali prijavljajo nižje zneske in plačujejo nižje davke ter s tem goljufajo državo) in jih uradna statistika ne registrira (kar pomeni, da je BDP podcenjen in podatki o gospodarski dejavnosti pristranski, kar pomeni, da so aktivnosti države na gospodarskem področju neprimerne) (Glas, 1991, str. 3).

Nenovski definicijo sive ekonomije povzema po Brunu in Schneiderju, zanj pa vključuje vse neregistrirane produktivne (gospodarske) aktivnosti, ki bi morale biti del BDP (Nenovski, 2014, str. 9).

Center za ekonomske analize (v nadaljevanju CEA) Republike Makedonije povzema definicijo sive ekonomije po OECD kot podzemno proizvodnjo, nelegalno proizvodnjo ter

produkcijo neformalnega sektorja (CEA, 2012), hkrati pa sivo ekonomijo razume kot sekundarno tržno okolje s tržnimi dogovori in transakcijami, ki bi bili v uradni ekonomiji dovoljeni, a obdavčeni, ali pa bi bili nedovoljeni in prepovedani na podlagi zakona (Startiene in Trimonis v CEA, 2012).

2.2 MERJENJE SIVE EKONOMIJE

2.2.1 PARADOKS MERJENJA NEMERLJIVEGA

Merjenje sive ekonomije je težka naloga, če ne celo nemogoča. Bistvo sive ekonomije je namreč prav v tem, da želi biti skrita očem uradnih organov in s tem prav istim organom, ki bi jo želeli izmeriti. Gre za t.i. paradoks »merjenja nemerljivega« (Matkovič v Nastav, 2009a, str. 45). Je tudi zelo »zmuzljiva« in hkrati inovativna ter se hitro spreminja v času, prostoru, v aktivnostih in akterjih (Nastav, 2009a, str. 1). Prav tako smo že izpostavili problem definicije in s tem problem raziskovanja, ki ga različni avtorji, raziskovalci in države definirajo vsak po svoje in za potrebe lastne raziskave, s tem pa se tudi rezultati raziskovanja med seboj zelo razlikujejo. Korak v smeri poenotenosti in medsebojni primerljivosti gre že poprej omenjeni OECD Priročnik o merjenju neopazovane ekonomije (OECD, 2002), a problem definicije rešuje le parcialno. Bolje je govoriti o ocenah obsega kot o samih izmerah sive ekonomije (Nastav, 2009a, str. 45).

A kljub težavnosti merjenja se je v svetu uveljavilo nekaj metod, ki so bolj ali manj natančne pri ocenjevanju obsega sive ekonomije. Težko govorimo o najboljši metodi, lahko pa največkrat le določimo okoliščinam najprimernejšo metodo oziroma tisto, ki je boljša od preostalih.

2.2.2 METODE MERJENJA SIVE EKONOMIJE

Med metode merjenja oziroma ocenjevanja sive ekonomije štejemo neposredne metode, posredne metode in metode modeliranja (Nastav, 2009a, str. 46).

Neposredne metode temeljijo na neposrednem opazovanju oziroma na podlagi primarnih podatkov, zbranih »na kraju dogajanja«. Večinoma gre za različne vprašalnike, namenjene posameznikom, gospodinjsvom in podjetjem ali pa za zbiranje podatkov s pomočjo davčnih in drugih administrativnih virov. Med slednje se uvršča tudi metodologija SNA. Neposredne metode naj bi bile za ocenjevanje obsega sive ekonomije najpomembnejše in najprimernejše, saj se spustijo h glavnim akterjem ter tako v strukturo in ozadje pojava, so načeloma najbolj verodostojne in imajo največjo izpovedno moč.

Posredne metode ocenjujejo obseg sive ekonomije preko »sledí«, ki jih le-ta pušča v gospodarstvu. Bistvo teh metod je, da služijo pridobivanju podatkov in merjenju pojavov, ki primarno niso namenjeni preučevanju sive ekonomije. Metode niso najbolj primerne za ocenjevanje sive ekonomije, a so iz praktičnih razlogov (nižji stroški, začetno pridobivanje znanja in vpogleda v pojav) pogosto uporabljene ter dostikrat postavljajo temelje za

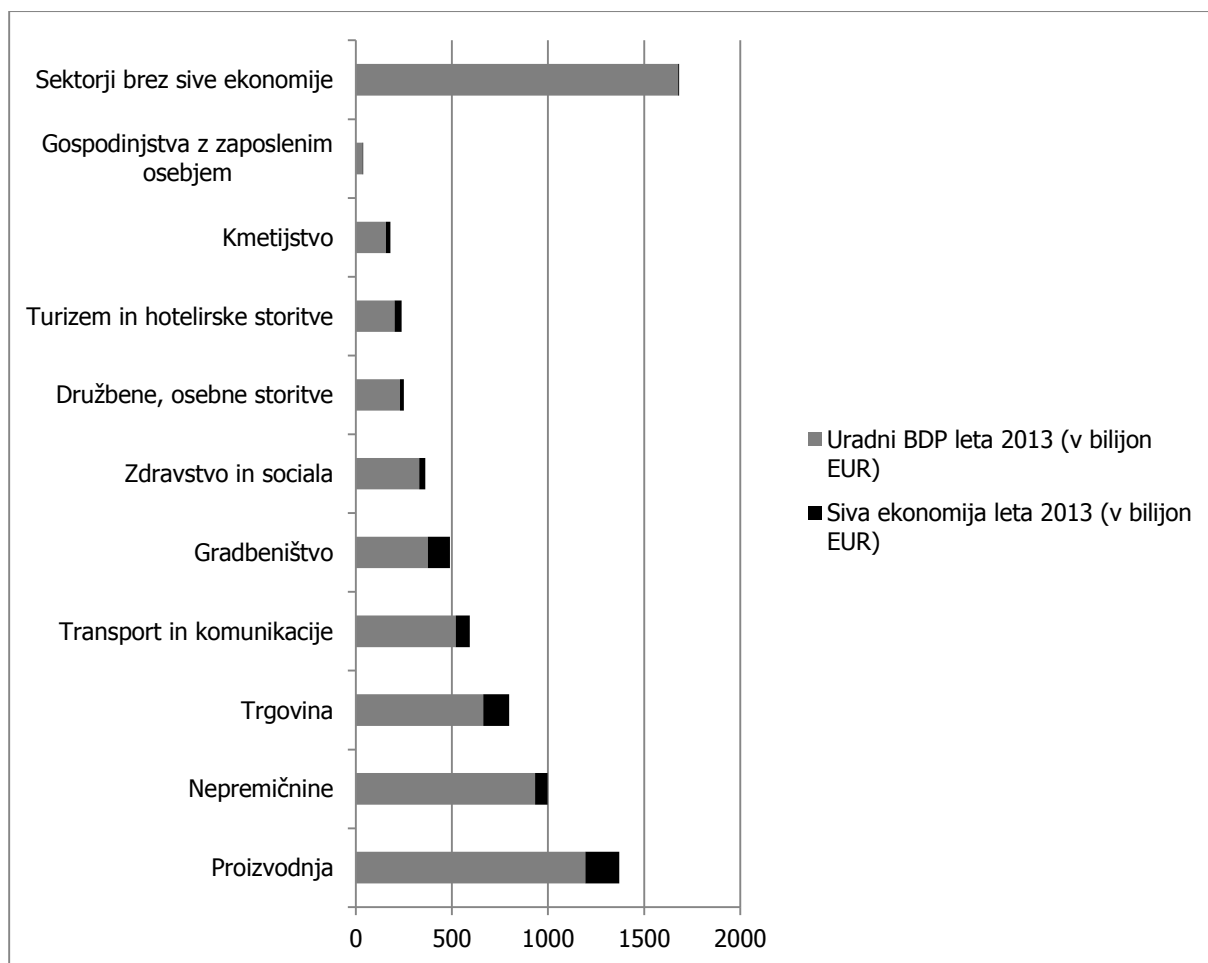
uporabo neposrednih metod v nadaljevanju. Med posredne metode štejemo denarne metode, kot so metoda povpraševanja po gotovini, metoda razmerja gotovina/depoziti, transakcijska metoda ter metoda bankovcev visoke vrednosti. Med posredne metode štejemo tudi metode razhajanja, kot so metoda dohodkovnega razhajanja, metoda izdatkov gospodinjstev, metoda razhajanja na trgu dela. Zelo pomembna posredna metoda pa je tudi metoda porabe električne energije.

Metode modeliranja uporabljajo pristop, po katerem povezujejo dve vrsti spremenljivk. Na eni strani so spremenljivke, ki se jih smatra kot vzrok za pojav sive ekonomije, in se imenujejo determinante. Na drugi strani se nahajajo spremenljivke, ki se imenujejo indikatorji, in kažejo na sam obstoj sive ekonomije. Pristop modeliranja obravnava sivo ekonomijo kot prikrito (latentno) spremenljivko, ki jo lahko preko ustrezne metodologije tudi oceni. Metode modeliranja se imenujejo tudi »dymimic« metode, uveljavila pa sta jih predvsem Schneider in Enste (Schneider in Enste, 2000; Schneider, 2002, Schneider et al. 2010).

2.3 OBSEG SIVE EKONOMIJE

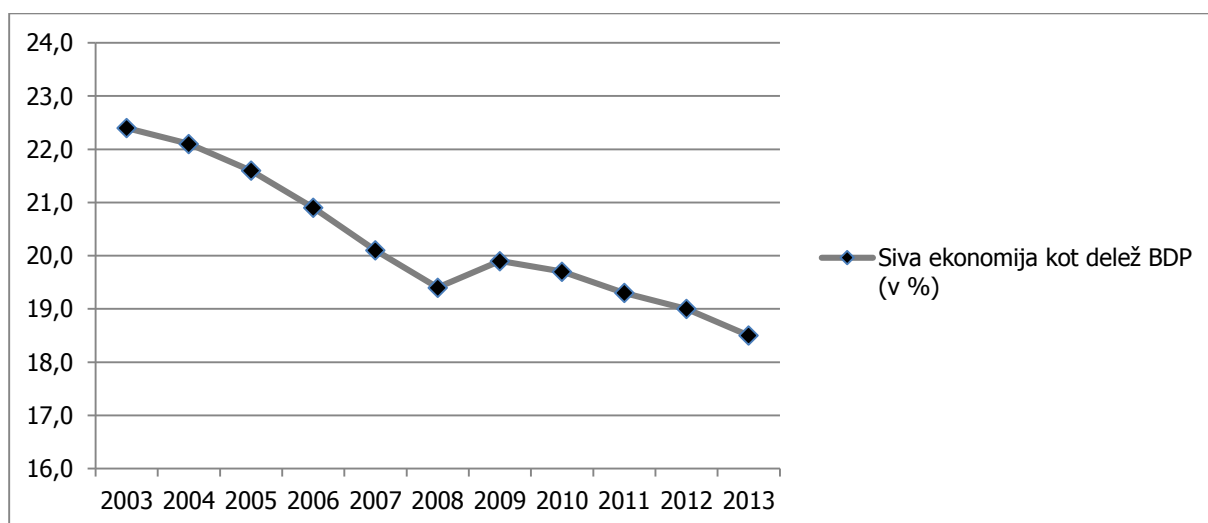
Dolgo je veljalo, da je pojav sive ekonomije lastnost predvsem nerazvitih držav in držav v razvoju (Cigoj, 2008, str. 9), naraščajoče zanimanje za pojav in plaz empiričnih raziskovanj pa dandanes dokazujeta, da je siva ekonomija razširjena prav po vseh državah sveta, tako v razvitih, nerazvitih in državah v tranziciji (Schneider, 2002), res pa je, da se pojavlja v različnih oblikah in obsejih. Gradbeništvo, proizvodnja in trgovina so trije sektorji, ki se tradicionalno povezujejo z visoko zastopanostjo sive ekonomije kot deležem sivega BDP-ja ter jih obravnavamo kot glavne krivce za obseg sive ekonomije na nivoju države. Prav tako je veliko sive ekonomije v turizmu in hotelirskih storitvah, transportu in komunikacijah ter kmetijstvu (A.T. Kearney, 2013, str. 10).

Slika 1: Delež sive ekonomije v sektorjih gospodarstva po podatkih Eurostata

Vir: A.T. Kearney (2013, str. 12)

Slika 2: Gibanje pojava sive ekonomije v Evropi (2003-2013)

Vir: A.T. Kearney (2013, str. 5)

Analize aktualnih raziskav o obsegu sive ekonomije kažejo, da je bil v letu 2003 povprečen obseg sive ekonomije (v deležu BDP) v 27 državah EU 22,4%. Obseg pojava se je do leta 2008 zniževal in dosegel 19,4%. Učinki globalne ekonomske krize so se na obsegu sive ekonomije pričeli kazati v letu 2009, ko je obseg ponovno malo narasel, in sicer na 19,9%. Do leta 2013 je obseg sive ekonomije ponovno upadel, in sicer na 18,5%. Enak trend je zaznati tako v državah razširjene EU (31 držav), kot tudi v neevropskih državah, kot so Avstralija, Kanada, Japonska, Nova Zelandija in ZDA (Schneider, 2013, str. 1; A.T. Kearney, 2013, str. 4).

2.4 VPLIV GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE NA POJAV SIVE EKONOMIJE

V času globalne ekonomske krize in recesije zaznavamo učinke in posledice sive ekonomije zagotovo bolj izraženo in intenzivno, kot bi jih čutili v času gospodarskega razvoja in prosperitete. Obseg in razvoj sive ekonomije močno korelira z ekonomskimi cikli. V času ekonomskih kriz in padca gospodarstev, naraščajoče brezposelnosti, znižanja osebnega dohodka in kupne moči ter skrbi in strahov glede prihodnosti, se velik del posameznikov preusmerja v delovanje in delo na področju sive ekonomije (A.T. Kearney, 2013, str. 3-4). Prav tako so aktivnosti držav za omejevanje, zmanjševanje ter preprečevanje pojava sive ekonomije v času krize vidnejše, glasnejše ter bolj zagrizeno argumentirane, ena od aktivnosti boja zoper sivo ekonomijo pa je prav gotovo tudi marginalizacija, kriminalizacija in demoralizacija tega pojava.

Problem sive ekonomije je skozi širšo družbeno in politično diskusijo vsekakor postal bolj viden in intenzivneje obravnavan, tako v svojih negativnih kot tudi pozitivnih posledicah. Kot negativne bi v okviru našega raziskovanja omenili predvsem napačne indikacije za ekonomsko politiko, izpad dajatev in prihodkov v državni proračun ter porast dela na črno, kot pozitivne pa bi izpostavili predvsem stabilizacijske učinke na gospodarstvo ter zagotavljanje družbene blaginje in ohranjanje socialnega miru.

V kolikšni meri pa je globalna ekonomska kriza resnično vplivala na obseg in porast sive ekonomije v Evropi in v svetu? Bolj mali v resnici. Raziskave zadnjega desetletja so dokazale konstanten trend upadanja obsega sive ekonomije. V letu 2009, ko so se izrazile dejanske posledice krize, je povprečni obseg sive ekonomije narasel za 0,5% glede na BDP. Kljub temu, da porast ni bil velik, pa je uspel prekiniti dolgotrajni trend upadanja sive ekonomije v Evropi in svetu, a le za leto 2009. Povprečni obseg sive ekonomije v Evropi je leta 2013 namreč dosegel svoje dno oziroma najnižjo izmerjeno vrednost do sedaj (A.T. Kearney, 2013, str. 5). Enako velja za gibanje sive ekonomije v Avstraliji, Kanadi, na Japonskem, na Novi Zelandiji in v Združenih državah (Schneider, 2013, str. 1).

Če v nadaljevanju podrobneje analiziramo gibanje obsega sive ekonomije v Evropi in v svetu ter številke zadnjih dveh opazovanih let (2012 in 2013) primerjamo z leti pričetka krize (2008 in 2009), lahko ugotovimo, da je trend upadanja posledica okrevanja gospodarstev po globalni ekonomski krizi in recesiji (Schneider, 2013, str. 1). Dinamika sive ekonomije, zlasti po krizi, pa po državah EU ne poteka enako. Razlike je zaznati tako

med posameznimi državami kot tudi znotraj gospodarstva ene same države (Evropski ekonomsko-socialni odbor, 2014, str. 7). Najpomembnejši faktor upadanja je bila okrepitev uradne ekonomije ter s tem zmanjšana privlačnost in potreba po delu na področju sive ekonomije. Edini izjemi sta Portugalska in Španija, kjer je recesija še tako globoka, da zaradi drastičnega znižanja kupne moči prebivalstva ni potrebe in povpraševanja po dodatni ponudbi blaga in storitev, ki bi bile proizvedene na strani sive ekonomije (Schneider, 2013, str. 1-2).

Prav tako pa je tudi sistematičen boj proti sivi ekonomiji neizpodbitno obrodil sadove ter nezanemarljivo znižal obseg sive ekonomije, še posebej v Evropi. Stroka pa je opozorila tudi na zanimivo diverzifikacijo pojavnosti sive ekonomije po letu 2009, in sicer v obliki treh različnih razvojnih poti. V zahodni Evropi je počasno gospodarsko okrevanje in tradicija ostrega boja zoper sivo ekonomijo uspela ohraniti obseg sive ekonomije na zelo nizki ravni. V vzhodni Evropi, kjer je bila rast BDP-ja velika, je ostal velik tudi obseg sive ekonomije, a ne tako velik, kot je bil včasih. V južni Evropi, kjer pa se je gospodarski razvoj skorajda ustavil, pa obseg sive ekonomije nespremenljivo stagnira (A.T. Kearney, 2013, str. 5-6). Dobra primera stagnacije sive ekonomije v letu 2013 sta tako ponovno predvsem Portugalska in Španija.

Sklenemo lahko, da sta razvoj in obseg sive ekonomije v splošnem zelo odvisna od ustreznosti politike in aktivnosti držav za omejevanje, zmanjševanje ter preprečevanje tega pojava. V času gospodarske krize in recesije, pa na razvoj in obseg sive ekonomije ključno vpliva tudi zdravje nacionalnega gospodarstva ter ustreznost in uspešnost razvojnih ekonomskih politik.

3 VZROKI ZA NASTANEK IN POSLEDICE SIVE EKONOMIJE

3.1 VZROKI ZA NASTANEK SIVE EKONOMIJE

Zakaj se siva ekonomija pojavlja v različnih gospodarstvih sveta, je zelo težko natančno odgovoriti. Razloge je iskati v tem, da je vsaka država, in posledično tudi pojav sive ekonomije v njej, specifična, hkrati pa je siva ekonomija prikrita in zato tudi ne razkriva vzrokov za svoj nastanek in razvoj. Ne glede na to pa je mogoče določiti poglavitne skupine vzrokov, ki lahko privedejo do obstoja in razvoja sive ekonomije na določenem področju (Nastav, 2009b, str. 35). V literaturi lahko zasledimo dve »struji« oziroma interpretaciji vzrokov za nastanek sive ekonomije in sicer evropsko in ameriško. Ameriška razlaga temelji na različni vidiki odnosa državljanov do države. Nanaša se na izogibanje plačila davkov, težnjo, da se zaobidejo predpisi in omejitve, izigravanje kriterijev upravičenosti za različne socialne transferje. Ameriška razlaga dodaja, da je razlog za razcvet pojava sive ekonomije nezadovoljstvo s sredstvi, aktivnostmi in cilji države, z obstoječim političnim in družbenim sistemom in neugodnimi gospodarskimi razmerami. Medtem pa evropska oziroma kontinentalna razlaga, pojav sive ekonomije pojmuje širše. Vključuje sociološko obravnavo, s poudarkom na družbenih in gospodarskih razvojnih procesih (Glas, 1991, str. 5).

Glas med vzroke za delovanje na področju sive ekonomije uvršča (Glas, 1991, str. 5):

- krizo zaupanja v državo,
- krizo legitimnosti gospodarskega sistema,
- birokratizacijo,
- obremenitev gospodarstva z davki in prispevki,
- nezaupanje v davčni sistem,
- visoke davčne stopnje,
- krajšanje delovnega časa,
- prenizke kazni oziroma globe,
- vse nižje plače ob naraščajoči brezposelnosti.

Različni avtorji naštevajo različne vzroke za nastanek in rast pojava sive ekonomije, kot nekako najbolj splošno sprejete pa v okviru našega raziskovanja povzemamo tiste, ki jih podajata avtorja in raziskovalca Schneider in Enste.

Vzroki za nastanek in rast sive ekonomije so (Schneider in Enste, 2000, str. 82-88):

- velikost davčnega bremena in prispevkov,
- intenziteta regulacije in birokratizacije,
- velikost in količina socialnih transferjev,
- struktura trga dela,
- kakovost javnih storitev,
- upad zaupanja v javne inštitucije in upad davčne morale.

Avtorja se osredotočata predvsem na ekonomsko razumevanje vzrokov sive ekonomije, Schneider pa je v okviru lastnih raziskav izmeril tudi moč vpliva posameznih vzrokov kot spremenljivk in v meritvah prišel do sledečih zaključkov. Največji vpliv na nastanek in razvoj sive ekonomije naj bi bilo tako pripisati velikosti davčnega bremena in prispevkov, takoj za tem pa sledita še upad zaupanja v javne inštitucije in upad davčne morale ter kot tretji glavni vzrok še intenziteta regulacije in birokratizacije. Omenjene glavne vzroke bomo v nadaljevanju tudi opisali, tabela moči vpliva različnih vzrokov na sivo ekonomijo po Schneiderjevi raziskavi pa se nahaja v Prilogi 1.

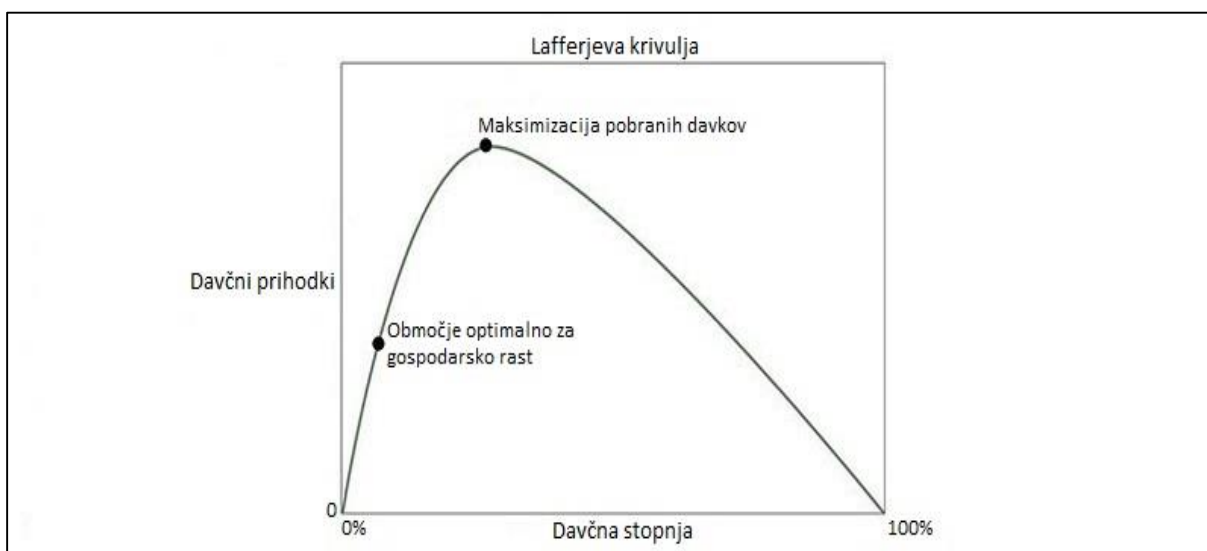
3.1.1 VELIKOST DAVČNEGA BREMENA IN PRISPEVKOV

Velikost davčnega bremena in prispevkov vpliva na pojav in rast sive ekonomije, saj se tako podjetja kot tudi posamezniki, želijo izogniti (pre)velikim finančnim obremenitvam s strani države ter svoje aktivnosti selijo na področje sive ekonomije. Pod pojmom davčnih bremen mislimo tako na tiste na strani podjetij kot tudi na tiste na strani posameznikov, tako posrednih, kot je DDV, kot neposrednih, kot je dohodnina (Nastav, 2009b, str. 42). Pod pojmom prispevkov pa mislimo predvsem na socialne prispevke, ki izhajajo iz dela (Schneider in Enste, 2000, str. 82). Če se zvišajo davčna bremena in višina prispevkov, se poveča tudi obseg sive ekonomije in če se, nasprotno, davčna bremena in višina prispevkov znižajo, se zmanjša tudi obseg sive ekonomije. Davčno breme in višina prispevkov sta z obsegom sive ekonomije tako v pozitivni korelaciji (Schneider in Enste v: Nastav, 2009b, str. 40). Bременom se izogibajo tako podjetja, ki želijo znižati stroške obratovanja, kot tudi posamezniki, ki si želijo povečati realni prihodek. Podjetja se plačilo davkov in prispevkov izogibajo s selitvijo aktivnosti na področje sive ekonomije, po drugi strani pa se stroški dela iz naslova prispevkov prevaljujejo na stran posameznikov, kar jih sili in vzpodbuja v aktivnosti in delo na področju sive ekonomije. Lahko bi rekli, da so razlogi za nastanek sive ekonomije, ki izhajajo iz naslova davkov, predvsem visoke davčne stopnje, visoke stopnje obdavčitve najvišjih dohodkov ter v nadaljevanju tudi dvom v pravičnost davčnega sistema, kjer vse več davčnih zavezancev meni, da davki niso pravično porazdeljeni, da je verjetnost odkritja davčne utaje nizka in ter da so kazni razmeroma nizke, kar kaže na to, da se utaja davkov »splača« (Glas, 1994, str. 6).

Neprestano povečevanje davčnih bremen oziroma dvig davkov na (pre)visoko raven lahko povzroči »upor« in preusmeritev dejavnosti v sivo ekonomijo, torej prikrievanje proizvodnje in dohodka. Tega se je zavedal tudi ameriški ekonomist Arthur Laffer, ko je predstavil po sebi imenovano Lafferjevo krivuljo (Nastav, 2009b, str. 40), to je krivuljo, ki povezuje davčne prihodke države in povprečne davčne stopnje. Lafferjeva krivulja ponazarja, da ob davčni stopnji nič odstotkov davčnih prihodkov ni, ravno tako davčnih prihodkov ni pri davčni stopnji sto odstotkov, saj ekonomsko okolje na gospodarstvo ne vpliva spodbudno in torej ekonomske aktivnosti ni. Med tema skrajnostima vedno obstajata davčni stopnji, ki prinašata enake davčne prihodke, visoka davčna stopnja na nizko davčno osnovo in nizka stopnja na visoko davčno osnovo (Zalar, 2005). V kontekstu našega razumevanja je nerealno pričakovati, da bi se celotna proizvodnja v gospodarstvu, in s tem tudi davčna osnova, zmanjšala na nič ob stoo odstotni davčni stopnji, bolj verjetno je, da se bo večji del

proizvodnje prikril oziroma izognil obdavčitvi. V tem primeru lahko govorimo o sivi ekonomiji (Nastav, 2009b, str. 40). Lafferjeva krivulja pa ne razlaga, kaj se bo zgodilo z davčnimi prihodki, če spremenimo davčno stopnjo, saj je to odvisno od tega, na kateri točki krivulje se davčni sistem trenutno nahaja. Če je na območju visokih davčnih stopenj in padajoče Lafferjeve krivulje, nakazuje, da bi dodatno zvišanje davčne stopnje lahko »oklestilo« davčne prihodke države (Zalar, 2005).

Slika 3: Lafferjeva krivulja

Vir: Novak (2013)

Vsaka država zase se mora odločiti, ali v želji večjega zajema davčnih prihodkov še naprej zviševati davčno breme oziroma davčno breme obdržati na visoki stopnji ter s tem tvegati večji obseg sive ekonomije in s tem posledično tudi manjši zajem vseh razpoložljivih davčnih prihodkov ali pa se odločiti za davčno razbremenitev gospodarstva, kar pa hkrati ne pomeni nujno tudi zmanjšanja obsega sive ekonomije in porasta davčnih prihodkov. Odločitev res ni enostavna, rezultati pa so nepredvidljivi in predvsem dolgoročni.

3.1.2 UPAD ZAUPANJA V JAVNE INŠTITUCIJE IN UPAD DAVČNE MORALE

Upad zaupanja v javne inštitucije in upad davčne morale razumemo kot posledico povečanih davčnih in drugih bremen gospodarstva, ki jih čutijo tako podjetja kot posamezniki, s hkratno spremljajočim občutkom, da aparat države ne deluje dobro in pravično. Javne inštitucije in regulativa tako v očeh državljanov izgubljajo legitimnost, državljani se sprašujejo, čemu bi tudi sami pošteno prispevali v državno blagajno s plačevanjem davkov in prispevkov, aktivnosti in delo na področju sive ekonomije pa postajajo družbeno sprejemljive, legitimne ter celo »pametnejše« (Glas, 1994, str. 6; Schneider in Enste, 2000, str. 88). Netransparentnost dela javnih inštitucij, neupoštevanje zakonodaje ter povečana korupcija in podkupljivost eventuelno vodijo v dodatno zviševanje stroškov in državljanje še dodatno odvrčajo od izpolnjevanja in plačevanja svojih obveznosti (Cigoj v: Nastoski, 2012, str. 21). Slednje pa le še dodatno prispeva k

povečevanju obsega sive ekonomije ter v upad zaupanja v javne inštitucije in upad davčne morale (Schneider in Enste, 2000, str. 88). Države z učinkovito zakonodajo, z nižjimi davčnimi bremenmi, z manj regulative in birokratizacije, imajo manjši tudi obseg sive ekonomije (Johnson et al. v: Schneider in Enste, 2000, str. 87-88).

Transparentnost delovanja državnega aparata, pozitivna investicijska klima v gospodarstvu ter posledično zaupanje državljanov v državo zelo pomembno vplivajo na nastanek in rast sive ekonomije v državi. Vse države bi se morale zavedati, da če je zaupanje državljanov v državo visoko, bo tudi obseg sive ekonomije v gospodarstvu nižji (Nastav, 2009b, str., 44-45). Kajti bolj ko davkoplačevalci zaupajo vladi, sodiščem, pravnemu sistemu in davčni upravi, bolj so pripravljeni izpolnjevati tudi svoje davčne obveznosti (Nastoski, 2012, str. 20).

3.1.3 INTENZITETA REGULACIJE IN BIROKRATIZACIJE

Povečana regulacija gospodarstva zmanjšuje obseg individualnih izbir, tako podjetij kot posameznikov (Schneider in Enste, 2000, str. 85). Intenziteta regulacije in birokratizacije v praksi pomeni količino zakonov, pravil in zahtev, kot so regulacija trga in trga dela, administrativni postopki, omejevanje delovanja, različna dovoljenja in licence, različne bariere in podobno. Regulacija zvišuje obratovalne stroške podjetij ter stroške dela, birokratizacija pa otežuje in podaljšuje različne postopke. Podjetja se regulaciji in birokratizaciji izogibajo s selitvijo aktivnosti na področje sive ekonomije, po drugi strani pa se stroški dela prevalujejo na stran posameznikov, kar jih prav tako sili in vzpodbuja v aktivnosti in delo na področju sive ekonomije. Breme regulacije je, enako kot davčno breme in breme prispevkov, z velikostjo sive ekonomije v močni pozitivni korelaciji (Schneider in Enste, 2000, 86), kar pomeni, višja kot je regulacija in birokratizacija gospodarstva, večji je obseg sive ekonomije in obratno. Schneider in Enste ugotavljata, da bi države morale več poudarka nameniti ali deregulaciji ali pa učinkovitosti regulacije gospodarstva, ne pa zgolj dodatno povečevati bremena regulacije in birokratizacije, kar še posebej velja v okviru boja proti sivi ekonomiji (Enste in Schneider, 2000, str. 86).

3.2 NEGATIVNE IN POZITIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE

Pojav sive ekonomije se v javnosti, predvsem z vidika države, pojavlja in obravnava kot nekaj neželenega in nekaj, kar je treba na vsak način izkoreniniti. A pojav sive ekonomije ima lahko za gospodarstvo ter širše družbeno življenje tudi pozitivne posledice, ki jih je treba sprejemati ali v določeni meri tudi spodbujati (Nastav, 2009b, str. 49). Vpliv sive ekonomije se na gospodarstvo in širše družbeno življenje razlikuje glede na razvojno stopnjo države. V nerazvitih državah, kjer konkurenčnost temelji na izrabi zemlje, surovin in nekvalificiranega dela, je največkrat prav siva ekonomija zmožna zadovoljiti osnovne potrebe prebivalstva. V državah v tranziciji, kjer konkurenčnost temelji na izdelavi standardiziranih proizvodov s čim nižjimi stroški, siva ekonomija lahko deluje spodbujajoče na gospodarstvo. V razvitih državah, kjer pa konkurenčnost temelji na inovativnosti podjetij in družbe, pa predstavlja siva ekonomija gospodarstvu resno oviro (Jesenko, 2008, str. 14). In prav odločanje med pozitivnimi in negativnimi posledicami sive

ekonomije je tisto, kar v veliki meri določa strategijo države v boju proti sivi ekonomiji (Nastav, 2009b, str. 49). Če je negativnih posledic sive ekonomije na gospodarstvo in širše družbeno življenje več kot pozitivnih, bo boj zoper sivo ekonomijo ostrejši, v politične aktivnosti države pa se bo vložilo tudi več sredstev oziroma časa in denarja. A če teoretično izhodišče obrnemo in v posamezni državi pozitivne posledice sive ekonomije pretehtajo negativne, pa je razumljivo, da pretiranega zagona za pregon sive ekonomije ne bo pričakovati. Države se v tej točki medsebojno razlikujejo, poleg tega pa so tudi vložki v izkoreninjanje sive ekonomije med njimi različno visoki (Nastav, 2009b, str. 49). V nadaljevanju se bomo posvetili razumevanju in razlagi tako negativnih, kot tudi pozitivnih posledic pojava sive ekonomije.

3.2.1 NEGATIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE

Med negativne posledice pojava sive ekonomije lahko uvrstimo sledeče (Hozjan, 2010, str. 25-27):

- statistična »iluzija« in napačne indikacije za makroekonomsko politiko,
- izpad dajatev in prihodkov v državni proračun,
- porast dela na črno,
- nelojalna konkurenca uradni ekonomiji,
- nezadostna izraba virov in pomanjkanje vlaganja v razvoj.

Statistična »iluzija« ponazarja vsebinski problem sodobne politične in ekonomske razprave o sivi ekonomiji, in sicer problem »merjenja nemerljivega«. Države ne razpolagajo z realnimi statističnimi podatki o ključnih ekonomskih količinah in BDP-ju ter s tem z »resničnimi« podatki o obsegu sive ekonomije (Hozjan, 2010, str. 25). Razpolagajo le z ocenami, oblikovanimi na podlagi različnih metodologij, siva ekonomija pa ostaja globoko skrita, tako v gospodarstvu kot tudi v širšem družbenem življenju. Statistična »iluzija« pa sama po sebi še ni tako zelo pomembna, problematična je z vidika, da uradni informacijski sistem daje napačne ali pristranske podatke za potrebe aktivnosti in ukrepov makroekonomske politike (Feige in Tanzi v Hozjan, 2010, str. 25). Slika stvarnosti je neustrezna, zlasti ko gre za podatke o BDP-ju, zaposlovanju, dohodkih, inflaciji in drugih količinah. Gospodarska gibanja se ocenjujejo drugače kot v resnici potekajo, še posebej v obdobjih ekonomske krize in recesije, ko se obseg nereguliranih aktivnosti praviloma povečuje. Tako se aktivnosti in ukrepi makroekonomske politike dozirajo neustrezno in lahko učinkujejo celo nasprotno od pričakovanj (Hozjan, 2010, str. 25). Najpogosteje se srečujemo z napačnimi ocenami zaposlenosti oz. brezposelnosti, ko so uradne ocene brezposelnosti bistveno pretirane, kadar imamo v mislih brezposelne osebe brez kakršnihkoli virov dohodkov. Mnoge brezposelne osebe si lahko s prejemanjem socialnih transferjev in dodatnim delom na področju sive ekonomije znatno izboljšajo svoj življenjski standard ter povečajo svoje zaslužke na raven, ki presega tisto, ki bi jo dosegli iz naslova dela v uradni ekonomiji. Te nepravilnosti vplivajo na gibanje in strukturo trga dela ter na aktivnosti in ukrepe socialne politike države. Statistika, ki spremlja stopnjo inflacije le v uradni ekonomiji, pomeni precenjevanje realnega inflacijskega pritiska, če se enaki ali podobni proizvodi proizvajajo tudi na področju sive ekonomije. Poleg netočnih

ocen samih ekonomskih količin so še posebej nenatančne ocene stopenj rasti. V času ekonomske krize, ko uradna ekonomija upada ali stagnira, so aktivnosti na strani sive ekonomije praviloma najbolj intenzivne in dinamične. Statistično izražena stagnacija je v precejšnjem delu rezultat vse večjega pretoka ekonomske aktivnosti iz uradne na stran sive ekonomije, stopnje rasti pa so sistematično pristranske oziroma napačne (Hozjan, 2010, str. 25).

Izpad dajatev, s tem mislimo predvsem na plačilo davkov in prispevkov, je najpomembnejši učinek sive ekonomije, v prvi vrsti pa zadeva predvsem državni aparat. Manj pobranih prihodkov s strani davkov in prispevkov pomeni manjši prispevek v nacionalni proračun, s tega vidika države z visoko stopnjo sive ekonomije izgubljajo velik delež svojega BDP-ja in izpad na podlagi dejavnosti, ki bi bile lahko obdavčene, pa to niso. Izpad dajatev je tudi izhodišče retorike napadov s strani državnih uradnikov, gospodarskih in sindikalnih združenj na sivo ekonomijo in dokazovanje nujnosti eliminacije tega pojava (Hozjan, 2010, str. 25-26). Izogibanje plačila davkov in prispevkov naj bi prispevalo k proračunskim primanjkljajem oziroma povečevalo davčno obremenitev ostalih legalnih dejavnosti oziroma vseh poštenih davkoplačevalcev ter hkrati zmanjševalo kakovost javnih storitev. Ocenjuje se, da bi države z znatnim obsegom sive ekonomije lahko z obdavčitvijo dejavnosti sive ekonomije občutno znižale povprečno davčno obremenitev gospodarstva. Ker pa je siceršnja davčna obremenitev višja, le-ta vzpodbuja nadaljnjo rast sive ekonomije in povzroča neskladje v alokaciji proizvodnih dejavnikov med obdavčene in neobdavčene dejavnosti (Hozjan, 2010, str. 26).

Delo na črno res lahko izboljšuje življenjski standard državljanov, po drugi strani pa je zelo problematično z vidika samih delojemalcev, saj se v okviru dela na črno ne uporablja veljavna delovno-pravna zakonodaja, ni socialnih zavarovanj, ni kolektivnih dogovorov, ni zagotovljenega varstva pri delu in delojemalci niso zaščiteni v svojih pravicah iz naslova delovnega razmerja. Med delodajalci in delojemalci so sklenjeni drugačni, bolj neposredni poslovni in delovni dogovori (Hozjan, 2010, str. 26). Prav tako je sivi trg dela izredno segmentiran ter tudi diskriminatoren. Delo na črno se pojavlja v več različnih oblikah, za nekatere delojemalce predstavlja dopolnilno dejavnost poleg (ali pa tudi v času) redne zaposlitve, za nekatere redno delo v okviru statusa brezposelnosti, za nekatere pa edino dostopno vrsto dela (Hozjan, 2010, str. 26; Schneider, 2013, str. 62). Zlasti za zadnji dve skupini delojemalcev so problemi dela na črno povezani s socialno varnostjo, negotovostjo zaposlitve ter nižjimi plačili, zato sta ti dve skupini na segmentiranem trgu dela tudi najbolj ranljivi. Pri delu na črno se dostikrat kaže tudi izkoriščevalska in negotova narava te neregulirane oblike dela (Hozjan, 2010, str. 26).

Dejavnosti na področju sive ekonomije imajo zaradi nižjih stroškov konkurenčno prednost pred tistimi v uradni ekonomiji (Hozjan, 2010, str. 26). Predvsem v primeru zaostrenih gospodarskih razmer ali v obdobju gospodarske krize tako lahko lažje pritegnejo povpraševalce. Legalnost in pošteno poslovanje sta tako »kaznovana«, kar pomeni destruktivno delovanje sive ekonomije na poslovno moralo ter gospodarsko in pravno ureditev države. Nekonkurenčne razmere zato sicer legalne gospodarske subjekte

potiskajo v različne prikrite in ilegalne dejavnosti, da vzdržijo konkurenco gospodarskih subjektov na strani sive ekonomije. Rušenje zaupanja in zakonitosti v končni inštanci ruši tudi socialno-etične temelje tržnega gospodarstva, ki lahko pravilno deluje le, če je položaj tekmujočih si gospodarskih subjektov enak oziroma enakovreden (Hozjan, 2010, str. 26).

Med druge negativne posledice sive ekonomije prištevamo še nezadostno izrabo virov in pomanjkanje vlaganja v razvoj. Iz naslova »dvojne« zaposlitve izhaja problem neproduktivnosti, kot je pretirana utrujenost ter s tem povezane bolezni in poškodbe pri delu, nižja intenzivnost dela ali pa pogoste odsotnosti z dela. Prav tako se lahko znižuje prizadevnost in ustvarjalnost strokovnjakov ter upočasnjuje trend uveljavljanja sodobne tehnologije (Hozjan, 2010, str. 26-27) ter specializacije človeškega kapitala (Mantarova v Nastav, 2009b, str. 50). Prav tako ne morejo gospodarski subjekti, ki delujejo prikrito, izkoristiti raznih inštitucij ter virov financiranja in kreditiranja, s tem lahko vlagajo premalo v razvoj, s tem pa sredstva, ki so prikrita, ne najdejo uporabe najvišje vrednosti. Ker gospodarski subjekti delujejo prikrito, imajo s tem dodatne stroške izogibanja odkritju in kaznovanju (Johnson et al. v: Nastav, 2009b, str. 50). Prav tako bi med negativne učinke sive ekonomije lahko šteli neustreznost kupljenega blaga in storitev ter probleme pri uveljavljanju garancij (Nastav, 2009b, 50).

3.2.2 POZITIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE

Med pozitivne posledice pojava sive ekonomije lahko uvrstimo sledeče (Hozjan, 2010, str. 28; Nastav, 2009b):

- nižje cene blaga in storitev ter boljša stvarna preskrba prebivalstva,
- večja fleksibilnost in konkurenčnost trga,
- stabilizacijski učinki na gospodarstvo,
- zagotavljanje družbene blaginje in ohranjanje socialnega miru.

Pojav sive ekonomija ima v prvi vrsti pozitivne posledice za končne potrošnike, saj lahko le-ti določen proizvod ali storitev kupijo po nižji ceni ali zaradi nižjih stroškov produkcije ali pa zato, ker jim ponudniki v sivi ekonomiji niso obračunali davka. Prav tako lahko dobijo blago ali storitev hitreje, takrat ko je siva ekonomija odziv na preveč zasičeno proizvodnjo v uradni ekonomiji. To je bil navadno primer v zgodnjih tranzicijskih časih, ko se je pojav sive ekonomije razvil kot odgovor na nezadostno ponudbo uradne ekonomije (Nastav, 2009b, str. 51).

Pojav sive ekonomije danes še najbolj ustreza klasičnim ekonomskim predstavam o prostem trgu in popolni konkurenci, kjer suvereni potrošniki usmerjajo gospodarske aktivnosti. Na tem trgu ponudniki hitro in učinkovito reagirajo na želje potrošnikov in spreminjanje le-teh, saj so z njimi v neposrednem stiku in so eksistenčno odvisni od svoje prilagodljivosti (Hozjan, 2010, str. 28). Medtem ko je uradna ekonomija močno obremenjena s težo različnih davkov in prispevkov, regularizacijo in birokratizacijo, je siva ekonomija dinamična in prilagodljiva (Hozjan, 2010, str. 28). Zato se velik del malih podjetnikov odloča za začasno prikrito delovanje, ko se podjetje razvije, pa se odločijo za

vstop v uradno ekonomijo. Razvija se dinamični in podjetniški duh, ki posledično vodi k večji konkurenci, višji učinkovitosti ter zmanjševanju potreb po tržnih intervencijah države (Frey in Schneider v: Nastav, 2009b, str. 52). Prav tako v okviru sive ekonomije nastajajo nove dejavnosti v tržnih vrzelih, nišah, nova delovna mesta, siva ekonomija pa sili uradno ekonomijo v večje prilagajanje potrebam potrošnikov (Hozjan, 2010, str. 28). Namesto konkurence med uradno in sivo ekonomijo občasno prihaja tudi do sodelovanja, kar je še posebej značilno za tranzicijski čas in tranzicijske države (Nastoski, 2012, str. 30). Siva ekonomija hkrati ugodno vpliva na uradno ekonomijo preko proizvedene količine denarja, ki se nato večinoma potroši v uradni ekonomiji (Rosser et al. v: Nastav, 2009b, str. 52).

Ko je gospodarstvo v krizi in recesiji, se siva ekonomija praviloma krepi, s tem pa deluje tudi stabilizacijsko na gospodarska nihanja. V kriznem obdobju siva ekonomija »vsrkava« osebe, ki delajo s krajšim delovnim časom ter brezposelne, s tem pa povečuje znesek izplačanih dohodkov in posledično tudi izdatkov v uradni ekonomiji. S tem na gospodarstvo deluje stabilizacijsko, saj je za trgovino ali proizvodnjo potrošnega blaga in storitev praktično vseeno, ali izvira dodatna kupna moč iz uradne ali pa iz sive ekonomije (Hozjan, 2010, str. 28). Prav tako ima siva ekonomija pozitiven stabilizacijski učinek za posameznika in za širše družbeno življenje. Če oseba v uradni ekonomiji ne najde zaposlitve, si lahko z vključitvijo v delo in dejavnosti sive ekonomije omogoči dodaten vir zaslužka ter si s tem omogoči preživetje in izboljša življenjski standard (Mohar, 2011, str. 17; Nastoski, 2012, str. 26). Predvsem je ta vpliv pomemben za nekvalificirano in neizobraženo delovno silo, ki s težavo pride do zaposlitve v uradni ekonomiji (Nastoski, 2012, str. 26), prav tako pa tudi blaži probleme brezposelnosti v obdobju gospodarske krize in recesije. S tovrstnim stabilizacijskim učinkom siva ekonomija prebivalstvu zagotavlja določen nivo družbene blaginje, v državi pa vzpodbuja in vzdržuje socialni mir (Nastav, 2009a).

4 AKTIVNOSTI DRŽAV V BOJU ZOPER AKTERJE SIVE EKONOMIJE

4.1 AKTERJI SIVE EKONOMIJE

Ko govorimo o akterjih na področju sive ekonomije, imamo v mislih tako akterje na strani ponudbe kot akterje na strani povpraševanja. Na strani ponudbe se nahajajo delavci oziroma tisti, ki delo ponujajo. Delu, ki je oddelano pod okriljem sive ekonomije, pravimo delo na črno. Na strani povpraševanja pa se nahajajo akterji, ki po delu povprašujejo in delavce na črno »zaposlujejo«. Do te točke je razumevanje delovanja sivega trga dela enostavno. Lahko bi rekli, da je ponudbe na tem trgu toliko, kot je tudi povpraševanja in seveda obratno.

Največ empiričnega raziskovanja je bilo izvedenega za opredelitev akterjev na strani ponudbe oziroma delavcev, kdo ti akterji so in kaj jih žene v delo na črno. Ponudbeni strani se najbolj približajo rezultati največkrat tarčnih raziskav, predvsem kot rezultati različnih anket o delovni sili, strani povpraševanja pa podatki uradnih evidenc o zaznanih kršitvah, predvsem s strani organov za preprečevanje in pregon dela na črno (Nastav, 2009a, str. 1). Študije so potrdile, da več moških kot žensk deluje na področju sive ekonomije, po drugi strani pa je med tistimi, ki so trajno aktivni oziroma »zaposleni« v sivi ekonomiji, več žensk. V absolutnih številkah je več »zaposlitev« na področju sive ekonomije v urbanem okolju, če pa primerjamo te »zaposlitve« z uradnim delovno aktivnim prebivalstvom (med 15 in 65 let starosti), pa velja, da je v ruralnem okolju skoraj 10%, v mestnem pa le okoli 6,3% teh ljudi »zaposlenih« v sivi ekonomiji (Kaľaska in Witkowski v: Nastav, 2009b. str. 48). Starostna struktura hkrati kaže na to, da je na področju sive ekonomije največ aktivnega prebivalstva v srednjih letih (25–44let), medtem ko izobrazbena struktura kaže, da »zaposlovanje« v sivi ekonomiji ni več namenjeno izključno nizkim stopnjam izobrazbe. Največ tistih, ki delujejo na področju sive ekonomije, ima namreč srednjo oziroma poklicno izobrazbo, vendar pa so tisti z najnižjo izobrazbo takoj za njimi (Kaľaska in Witkowski v: Nastav, 2009b. str. 48). Študije prav tako kažejo na to, da med akterji v sivi ekonomiji ne prevladujejo brezposelne, nezaposlene osebe ter tisti, ki prejema socialno podporo, temveč v večini primerov kar redno zaposlene osebe (Williams v: Nastav, 2009b, str. 48).

Evropska komisija pa v svoji raziskavi o neprijavljenem delu ugotavlja, da se dvakrat več moških ukvarja s sivo ekonomijo, da jih je skoraj polovica starih od 15 do 24 let, slabih 30% pa 25 do 39 let ter da s starostjo udeležba v sivi ekonomiji pada. Nadalje, velika večina tistih, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo, še vedno študira (41%), slaba četrtina pa je končalo šolanje pri starosti 20 let ali več. Največ, okoli petina za vsako skupino, pa na področju sive ekonomije delujejo brezposelni, študentje ter samozaposleni, zanemarljivo malo pa upokoјenci. Prav tako Evropska komisija ugotavlja, da se skoraj polovica vsega prometa na področju sive ekonomije odvija znotraj najožjega socialnega kroga družine, prijateljev ali sosedov (Evropska komisija v: Nastav, 2009b, str. 48).

Na podlagi omenjenih raziskav bi lahko zaključili, da je tipični akter na ponudbeni strani sivega trga dela moški, star v povprečju okoli 30 let, da pa je izobrazbeno strukturo težko določiti, saj se na ta trg vključuje čedalje večji delež tudi višje izobraženih. Podobno je tudi z zaposlitvenim statusom, saj se s sivo ekonomijo ukvarjajo dejansko vse skupine prebivalstva. Po enih raziskavah se s sivo ekonomijo ukvarjajo brezposelni, po drugih pa zaposleni in samozaposleni. Predvsem za slednje je bilo v veliko primerih odkrito, da se s sivo ekonomijo ukvarjajo v večji meri kot drugi (Nastav, 2009b, str. 49).

4.2 AKTIVNOSTI DRŽAV V BOJU ZOPER AKTERJE SIVE EKONOMIJE

Države poskušajo omejiti pojav sive ekonomije zaradi negativnih posledic, ki jih ima le-ta na proračunsko politiko države oziroma zaradi učinkov, ki jih ima na dohodke prebivalstva in alokacijo proizvodnih dejavnikov. Pojav je s strani države nezaželen in temu primerno zakonsko in drugače preganjan. Pomen odkrivanja dejanskega stanja se kaže tako pri iskanju in terjanju davčnih prihodkov države, kot pri oblikovanju primernih prijemov politike zaposlovanja, socialne podpore, regionalnega razvoja in podjetništva. Država je tisti akter, ki ga pojav sive ekonomije najbolj, in predvsem negativno, prizadene. S tega vidika ter zaradi vzpostavitve spoštovanja pravil, delovanja pravne države in ne nazadnje tudi zaradi odgovornosti do volivcev mora država zagotoviti primerno in pravično zbiranje in smotrno uporabo lastnih prihodkov, torej davkoplačevalskega denarja. (Nastav, 2009b, str. 53)

Odnos države do pojava sive ekonomije se med državami razlikuje, kar vpliva na različne prijeme, aktivnosti in pristope k omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju tega pojava. To razlikovanje pa ni omejeno le prostorsko, temveč tudi časovno, saj se lahko politika države v času spreminja. Pri tako dinamičnem in kompleksnem pojavu, kot je siva ekonomija, je zelo pomembno, da se oblikovalci makroekonomskih politik zavedajo vseh vzrokov in posledic sive ekonomije ter se odločajo predvsem za tiste ukrepe, ki so v danem trenutku v danem okolju najbolj primerni, a hkrati tudi najmanj boleči.

Za uspeh politik, aktivnosti in ukrepov je izjemnega pomena najti pravo ravnotežje med »korenčkom« in »palico« (Nastav, 2009b, str. 54). Različne države pri omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju pojava sive ekonomije ubirajo različne poti, nekatere bolj nekatere manj uspešno. Schneider in Williams zagovarjata tezo, da gre pri odnosu držav do pojava v grobi osnovi le za dva temeljna pristopa, in sicer za odvrčanje od delovanja s preganjanjem in kaznovanjem ter za omogočanje formalizacije in prehoda v uradno ekonomijo (Schneider in Williams, 2013, str. 105). Avtorja poudarjata, da je v boju zoper sivo ekonomijo najbolj ponesrečen pristop tisti, kjer se država do sive ekonomije ne opredeli in v skladu s tem tudi ne ukrepa. Pristop odvrčanja je po njunem mnenju smiseln, a zgolj kratkoviden, saj se zaradi svoje dinamičnosti in kompleksnosti siva ekonomija lahko umakne pod okrilje črne ekonomije. Pristop preganjanja in kaznovanja smatrata kot primeren in umesten, kot edini pravi in dolgoročno uspešen pristop pa izpostavljata legitimizacijo sive ekonomije skozi njeno formalizacijo (Schneider in Williams, 2013, str. 105). Hkrati pa avtorja Frey in Schneider tudi poudarjata, da je pristop, ki je

sicer zelo malo v rabi in je v politiki dvomljivo zapisan zaradi svoje dolgoročnosti, lahko daleč uspešnejši od vseh naštetih. Gre za tako imenovani pozitivističen pristop izboljšanja javnih storitev, znižanja davkov, socialnih in drugih prispevkov ter povečevanja civilne pripadnosti prek vključenosti civilne družbe v procese odločanja (Frey in Schneider v: Nastav, 2009b, str. 54).

Drugi avtorji v borbi zoper sivo ekonomijo izpostavljajo tudi pospešitev procesa tranzicije in privatizacije ter izpeljavo ustrezne davčne reforme. Prav tako naj bi bilo veliko bolj pomembno odstranjevati vzroke za nastanek, kot pa kaznovati posledice sive ekonomije, v reševanje problematike sive ekonomije pa se je potrebno usmerjati predvsem dolgoročno. Potrebno bi bilo izboljšati poslovno ter hkrati administrativno in institucionalno okolje ter izvajati ustrezno podjetniško politiko, vzpostaviti učinkovito sodelovanje civilne družbe in njen nadzor nad proračunskimi sredstvi ter nenazadnje znižati davčno breme. Po nekaterih avtorjih pa naj bi bilo edino pravo zdravilo proti razcvetu sive ekonomije rast gospodarstva samega in razvoj družbe kot celote (Ott et al. v: Nastav, 2009b, str. 54-56).

4.3 AKTIVNOSTI IN UKREPI NA PODROČJU EVROPSKE UNIJE

Glede na kompleksnost in različne razsežnosti sive ekonomije, EU predlaga mešanice instrumentov boja proti pojavu, in sicer predvsem z odvračilnimi ukrepi, kontrolami in sankcijami ter spodbudami za spoštovanje predpisov. Prav tako EU spodbuja preventivne in korektivne ukrepe, namenjene preprečevanju vzrokov sive ekonomije, saj verjetno le-ti najbolj prispevajo k izhodu iz globalne ekonomske krize in recesije (Evropski ekonomsko-socialni odbor 2014, str. 8).

Na splošno EU predlaga naslednje aktivnosti in ukrepe, ki vplivajo na različne razsežnosti sive ekonomije (Evropski ekonomsko-socialni odbor 2014, str. 8):

- zagotoviti cenejše in enostavnejše spoštovanje predpisov za podjetja,
- povečati tveganje za odkritje kršiteljev s strožjimi kontrolami ter zagotoviti večjo učinkovitost in uspešnost obstoječih sankcij,
- spodbuditi rast malih in srednjih podjetij ter vzpostaviti industrijsko politiko za spodbujanje zelo intenzivnih produktivnih sektorjev kvalificiranega dela,
- zmanjšati privlačnost dela na črno, s podporo dohodku in večjo povezavo med prispevki in socialnimi nadomestili,
- regulirati nove oblike dela tako, da ne bodo predmet zlorab, temveč bodo omogočile usklajevanje zahtev tako podjetij kot delavcev,
- spremljati rednost plačevanja prispevkov s kazalniki ustreznosti stroškov dela delovne sile, ki se razlikujejo glede na sektor, kategorije podjetij in regijo in so skupni tudi socialnim partnerjem,
- zmanjšati sprejemljivost sive ekonomije v družbi in širiti etiko plačevanja davkov, z ozaveščanjem javnosti, iskanjem večje pravičnosti pri davčni obremenitvi ter povečanjem zaupanja v javne inštitucije in politiko,
- uvesti redna poročila o spremljanju, z oceno aktualnih trendov in učinkovitosti sprejetih ukrepov,

- okrepiti sodelovanje med državami članicami na področju večnacionalnih podjetij, tudi prek agencij ali ustreznih institucionalnih struktur.

Vsi predstavljeni ukrepi imajo skupen cilj, in sicer zagotoviti, da so za podjetja stroški z vidika kazni in sankcij ter omadeževanega družbenega ugleda večji od možnih koristi, ki bi izvirale iz davčnih utaj, goljufij ali nezakonitih dejanj, tako da bi bilo tveganje zanje manj ugodno. Za delavce pa zagotoviti, da je zakonito delo bolje plačano glede na delo na črno tako z vidika mesečnega dohodka kot tudi prihodnjih obetov (Evropski ekonomsko-socialni odbor 2014, str. 9).

Na podlagi priporočenih prijemov in uporabljenih politik lahko sklenemo, da je razvoj in obseg sive ekonomije v splošnem zelo odvisen od ustreznosti pristopov in aktivnosti držav za omejevanje, zmanjševanje ter preprečevanje tega pojava. Naloga vsake posamezne države je, da v okviru tako lastnih želja, kot tudi potreb državljanov zagotovi ustrezno ravnotežje med gospodarsko rastjo, toleriranim obsegom sive ekonomije ter zagotavljanjem širše družbene blaginje. Prav tako se strinjamo z Nastavom, da je pojavu sive ekonomije potrebno dati svoj čas, zlasti v obdobju ekonomske krize in recesije ter predvsem visoke brezposelnosti, da se razvija in živi vzporedno z razvojem uradne ekonomije ter tako blaži šoke različnih ekonomsko-socialnih kriz (Nastav, 2009, str. 57).

Na podlagi različnih priporočil in lastnega raziskovanja lahko sklepamo, da je najustreznejša pot k zmanjševanju in odpravi sive ekonomije predvsem tista, ki deluje na odpravljanju vzrokov, na spreminjanju družbenega odnosa do pojava ter omogoča kolikor toliko enostaven, nestigmatiziran in dekriminaliziran prehod dejavnosti v uradno ekonomijo. Hkrati pa verjamemo, da bo k zmanjšanju sive ekonomije v največji meri pripomogla ponovna rast in prosperiteta gospodarstva.

5 SIVA EKONOMIJA V REPUBLIKI SLOVENIJI

5.1 RAZVOJ SIVE EKONOMIJE V SLOVENIJI TER VPLIV GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE

Slovenija je postala samostojna država z odcepitvijo od Jugoslavije ter razglasitvijo samostojnosti v letu 1991. V letu 2004 se je priključila EU in prevzela evro, bila je pravi vzor uspešno izvedene tranzicije, tako politične kot gospodarske. Istega leta se je vključila tudi v zvezo NATO, od leta 2010 pa je tudi članica OECD. Z odlično infrastrukturo, visoko izobraženo delovno silo ter strateško lokacijo med Zahodno Evropo in Balkanom je Slovenija država z enim najvišjih BDP na prebivalca v Centralni Evropi. A kljub gospodarskemu uspehu je Slovenija beležila manj neposrednih tujih investicij, davčno breme pa je ostajalo relativno visoko. Prav tako sta trg dela ter delovna zakonodaja v Sloveniji zelo rigidna. V letu 2009 je globalna ekonomska kriza povzročila krč gospodarstva, pokazale so se resnične težave slovenskega gospodarstva, kot so počasna privatizacija, nepriljubljenost za tuje investicije, prezadolžen bančni sistem, politična nestabilnost in podobno. Izvoz in produkcija sta padala, povečevati se je pričela stopnja brezposelnosti. Situacija se je še poslabšala leta 2010, ko je Slovenija uradno zabeležila recesijo (CIA World Factbook, 2014).

Tabela 1: Rast slovenskega BDP (2001-2013)

Leto	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rast BDP (%)	2,9	3,8	2,9	4,4	4,0	5,8	7	3,9	-7,9	1,3	0,7	-2,5	-1,1

Vir: IMF (2014)

Slovenija je bila zaradi posledic ekonomske krize in recesije že skoraj deležna sankcij s strani EU in pomoči Mednarodnega finančnega sklada. V letu 2013 se je Slovenija uspešno ognila tujim finančnim posegom in se aktivno lotila ukrepov za zvišanje BDP-ja in drugih finančnih in monetarnih kazalnikov (CIA World Factbook, 2014). Prav tako pa je država v letu 2013 pričela biti oster boj proti sivi ekonomiji.

V Sloveniji je bila siva ekonomija do nedavnega predvsem akademska tema, o kateri ni veliko napisanega, čeprav se je v resnici pojavila že zelo zgodaj, lahko rečemo, da že pred drugo svetovno vojno. Šele v zadnjih dveh desetletjih je pojav sive ekonomije postal predmet političnih razprav in širše javnosti (Brglez, 2000). Tudi v okviru Jugoslavije je bila siva ekonomija v slovenskem prostoru zelo prisotna, na njeno nadaljnje povečanje pa je vplival predvsem proces tranzicije, saj so se motivi za sodelovanje v sivi ekonomiji še okrepili. Bila je odgovor na strukturne spremembe v procesu prehoda, država je namreč premagala hude gospodarske in socialne težave tudi s pomočjo sive ekonomije (Brglez, 2000).

Z razpadom Jugoslavije in centralno-planskega gospodarstva v letu 1991 so namreč velika slovenska državna podjetja začela razpadati, potrošniki pa so postali bolj zahtevni v svojem povpraševanju. S tem so se ustvarili idealni pogoji za razvoj malega in zasebnega podjetništva. Zaradi togega zakonodajnega okvirja na trgu dela, zaradi birokratskih ovir, še slabo delujočega finančnega trga, pa so se podjetja pri zadoščanju povpraševanja srečevala s precejšnjimi ovirami. Obstajal je velik razkorak med povpraševanjem in uradno ponudbo. V želji po poslovanju in dobičku so se zato zasebna podjetja v določeni meri začela obračati v delovanje v sivi ekonomiji (Nastav, 2009b, str. 73).

Po drugi strani pa je v obdobju tranzicije siva ekonomija tudi na druge načine koristila uradni ekonomiji. Na račun konkurenčno nižjih plač v sivi ekonomiji so podjetja uradne ekonomije svojim zaposlenim izplačevala nižje plače, hkrati pa so večino materiala in polproizvodov kupovala po nižjih cenah pri dobaviteljih s strani sive ekonomije. Tovrstno varčevanje je podjetjem iz uradne ekonomije omogočilo, da so ostala in postala konkurenčna tudi na mednarodnih trgih (Zagoršek in Jaklič v: Nastoski, 2012, str. 31).

Kot že omenjeno, je bil pojav sive ekonomije v Sloveniji predmet zanimanja in raziskav predvsem v zgodnjem tranzicijskem obdobju, predvsem s strani Schneiderja in sodelavcev. V poznejših letih pa se je zanimanje za ta pojav nekako izgubilo, a s svetlo izjemo raziskave o sivi ekonomiji v Sloveniji, ki jo je s pomočjo neposredne metode izvedel Bojan Nastav v letu 2009 (Nastav, 2009a). Razloge za upad zanimanja lahko pripišemo prepričanju, da s tem, ko država postaja razvitejša, upada vpliv in pomen sive ekonomije v gospodarstvu, po drugi strani pa je očitno tudi država sama sprevidela, da pojava ni mogoče tako na hitro odstraniti, prav tako pa tudi, da je do določene mere pojav tudi zaželen. Z vodenjem permisivne politike do sive ekonomije je Slovenija delovala predvsem v smeri vzdrževanja družbene blaginje in ohranjanja socialnega miru (Nastav, 2009b, 73-74).

Ne glede na to, pa se je v času globalne ekonomske krize in recesije zanimanje za pojav sive ekonomije očitno vnovič zbudilo. Tudi Slovenija zaznava velik izpad v državnem proračunu tudi na račun neplačevanja davkov in prispevkov ter drugih aktivnosti, ki bi bile lahko obdavčene, pa to niso. Slovenija se je predvsem v 2012 in 2013 usmerila k aktivnim politikam in ukrepom za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje tega pojava, predvsem v želji po povečanem zajetju omenjenega sivega deleža BDP-ja kot prihodka v državno blagajno. Boj zoper sivo ekonomijo postaja čedalje bolj oster, skladno z zaostrovanjem splošne gospodarsko-politične situacije.

5.2 VZROKI IN POSLEDICE SIVE EKONOMIJE

Nastav v okviru svojega raziskovanja ugotavlja, da vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji ne odstopajo poglavitno od vzrokov v drugih tranzicijskih državah (Nastav, 2009a, str. 66). Na razvoj pojava je močno vplival predhodno omenjeni razpad Jugoslavije, prehod v tržno gospodarstvo, razpad državnih podjetij, pretirana regulacija in birokratizacija, nefleksibilen trg dela ter velik razkorak med ponudbo in povpraševanjem.

Kot primarne vzroke avtor izpostavlja predvsem birokratske ovire, tog trg dela ter veliko davčno breme. (Nastav, 2009a, str. 66). Svoje pa je po našem mnenju gotovo dodala tudi visoka stopnja brezposelnosti v posttranzicijskem obdobju. Podobno kot za vzroke, tudi za posledice sive ekonomije Nastav ugotavlja, da so tudi v Sloveniji posledice sive ekonomije v skladu s splošnimi posledicami pojava v drugih državah (Nastav, 2009a, str. 67). Predvsem izpostavlja davčni izpad države oziroma izgubo davčnih prihodkov, predvsem iz naslova obdavčitve dela, socialnih prispevkov, z vidika davkov na potrošnjo, dohodnine, kapitalskih dobičkov ter davka od dobička (Nastav, 2009a, str. 68).

Glede na izredno visoko davčno breme in breme prispevkov v primerjavi z drugimi državami OECD in EU, nekateri avtorji že dolgo opozarjajo, da se Slovenija nahaja na padajoči strani Lafferjeve krivulje. To pomeni, da visoke davčne stopnje in prispevki v resnici dušijo gospodarski razvoj ter spodbujajo sivo ekonomijo, po drugi strani pa bi prav davčna razbremenitev slovenskega gospodarstva (po Lafferjevi krivulji) lahko davčne prihodke države na dolgi rok skoraj zagotovo povečala (Zalar, 2005).

Prav tako naj bi po mnenju Nastava Slovenija neupravičeno izgubljala sredstva, ki so porabljena na osnovi napačnih podatkov ter posledično za napačne namene. S tem avtor misli predvsem na prejemnike socialnih transferjev, ki ob dodatnem delu na področju sive ekonomije neupravičeno izboljšujejo svoj življenjski standard ter hkrati preprečujejo, da bi transferji dosegli tiste, ki so do le-teh resnično upravičeni ter tako močno izkrivljajo socialno stanje v državi. Po njegovem mnenju siva ekonomija v Sloveniji vsaj dvakrat prizadene državo, in sicer preko izgube davčnih prihodkov ter preko večje socialne pomoči, kot bi bila v resnici potrebna (Nastav, 2009a, str. 69). Po nekaterih virih naj bi Slovenija iz naslova sive ekonomije izgubljala od 3,5 do 8,5 milijard evrov letno (Vlada Republike Slovenije, 2013b). Prav tako pa naj bi vsaka milijarda sive ekonomije pomenila 100 milijonov evrov neto izgube za državno blagajno (Dernovšek, 2014).

Kot pozitivne posledice pa Nastav po drugi strani izpostavlja dodatni dohodek prebivalstva in s tem večanje družbene blaginje ter ohranjanje socialnega miru v državi. Prav tako izpostavlja večjo kupno moč prebivalstva, razvoj malega podjetništva oziroma »smelih podjetniških idej« (Nastav, 2009a, str. 70). Nastav je na podlagi lastne raziskave o sivi ekonomiji v Sloveniji ugotovil, da so anketiranci v okviru celotnega vzorca kot najpomembnejše vzroke za pojav in razvoj sive ekonomije opredelili potrebo po dodatnem zaslužku, slabe gospodarske razmere (inflacija, brezposelnost), miselnost »zakaj pa ne, če lahko« in visoko davčno breme. »Zaposleni« v sivi ekonomiji dajejo rahlo večji poudarek visoki obdavčitvi podjetij, po drugi strani pa rahlo manjši pomen milim sankcijam za kršitelje. Vendar so v povprečju tudi tukaj vsi vzroki precejšnjega pomena in razlik v primerjavi s prejšnjimi v večji meri ni (Nastav, 2009a, str. 151-152). Podrobne rezultate omenjene raziskave si lahko ogledamo v Prilogi 2.

V času aktualne ekonomske krize pa se v Sloveniji močno poudarja predvsem negativne posledice pojava sive ekonomije. Gre za pristop odvrčanja ter ukrepe aktivne

propagande v smeri zastraševanja javnosti in spreminjanje odnosa družbe do sive ekonomije.

Siva ekonomija in druge oblike prikrivanja in izogibanja obveznostim naj ne bi bile le ekonomski, temveč tudi družbeni pojav, v času poslabšanih gospodarskih, finančnih in socialnih razmer pa naj bi s sivo ekonomijo posredno izgubljali vsi državljani, saj je zaradi njenega obsega posledično manj denarja za šole, vrtce in štipendije, zdravstvo, socialno varnost, naložbe v infrastrukturo, čisto okolje in druge dobrine, ki jih zagotavlja država. Nadalje, če javne blagajne, iz katerih se financirajo tudi prispevki za socialno, zdravstveno in pokojninsko varnost, beležijo izpad davčnih prihodkov in drugih dajatev, jih mora država nadomestiti z višjimi dajatvami drugje (Vlada Republike Slovenije, 2013).

Prav tako Davčni urad Republike Slovenije in Tržni inšpektorat izpostavlja posledice sive ekonomije kot izpad davčnih prihodkov, nelojalno konkurenco, neupravičen dostop posameznikov do javnih storitev in socialnih ugodnosti, povečevanje davčnih obremenitev poštenih, pomanjkanje socialne varnosti za »zaposlene« v sivi ekonomiji, neveljavnost garancij in nezagotavljanje reklamacij ter kot oviro pri doseganju državnih razvojnih ciljev ter ohranjanju in vzdrževanju temeljev socialne države (Davčna uprava Republike Slovenije, 2013; Tržni inšpektorat Republike Slovenije, 2013).

Kljub močni propagandi ter smiselnim navedbam tako Vlade, kot Davčne uprave in Tržnega inšpektorata Slovenije pa moramo v okviru našega raziskovanja ostati primerno kritični, objektivni ter imeti v mislih tudi pozitivne posledice sive ekonomije, na katere smo v Sloveniji v času globalne ekonomske krize in recesije tako zlahka pozabili.

5.3 OBSEG SIVE EKONOMIJE

Že iz same definicije sive ekonomije izhaja, da je njen obseg težko ugotavljati, saj njene aktivnosti niso uradno evidentirane. To je tudi razlog, da obstajajo le ocene obsega sive ekonomije in to je zelo očitno tudi na primeru Slovenije. Vlada Republike Slovenije meni, da obseg sive ekonomije v Sloveniji sega od 10 do 24% uradnega BDP-ja, kar znaša od 3,5 pa do 8,5 milijard evrov (Vlada Republike Slovenije, 2013b). Gospodarska zbornica Slovenije ocenjuje, da znaša obseg sive ekonomije od 15 do 35% BDP-ja, na Obrtni zbornici Slovenije pa menijo, da od 28 do 29% BDP-ja (Mičić, 2013). Po Schneiderju in »dymimic« metodi merjenja obseg sive ekonomije v Sloveniji znaša 23,1% uradnega BDP-ja (Schneider, 2013, str. 3), obseg sive ekonomije, enako kot skoraj povsod v Evropi, pa naj bi tudi v Sloveniji skozi zadnje desetletje upadal. Porast sive ekonomije je viden v letu 2009, a potem ponovno sledi trend upadanja do leta 2013 (Schneider, 2013, str. 5), najverjetneje pa se bo trend nadaljeval še v prihodnje.

Tabela 2: Gibanje pojava sive ekonomije v Sloveniji po metodi »Dymimic« (2003-2013)

<i>Obseg sive ekonomije</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>
Slovenija	26,7	26,5	26	25,8	24,7	24	24,6	24,3	24,1	23,6	23,1

Vir: Schneider (2013, str. 5)

Po Schneiderju se siva ekonomija v Sloveniji največkrat pojavlja kot dopolnilna dejavnost in dodatni zaslužek v okviru registriranih dejavnosti (Vlada Republike Slovenije, 2013). Opaziti je, da v bolj znatnem obsegu izstopajo dejavnosti kmetijstva, lova in gozdarstva, predelovalne dejavnosti, gradbeništva, trgovine in popravil motornih vozil, gostinstva, navzgor pa še posebej izstopa dejavnost drugih javnih, skupnih in osebnih storitev. Vse prikazane dejavnosti sive ekonomije so, glede na rezultate primerljivih raziskav, v večji meri tudi pričakovane (Nastav, 2009a, str. 131-132). Delež sive ekonomije v celotni sivi ekonomiji v okvirju sektorjev slovenskega gospodarstva si lahko ogledamo v Prilogi 3.

V tem trenutku z novejšimi uradnimi podatki o sektorski zastopanosti sive ekonomije v Sloveniji ne razpolagamo. Neuradni viri iz leta 2013 sicer navajajo, da se največ sive ekonomije skriva v panogah, kot so advokatura, zobozdravstvo, popravilo avtomobilov, frizerstvo, gostinstvo, popravila elektronskih naprav, gradbeništvo, zasebne inštrukcije, varstvo otrok, neregistrirani prevozi, oddajanje stanovanj, pomoč na domu, kmetijstvo ipd. Največ sive ekonomije naj bi bilo med malimi podjetji v dejavnostih končne potrošnje z gotovinskim plačilom, kjer se za opravljeno storitev ne izda račun ali pa davčni zavezanci naknadno izbrišejo promet (Data, 2013b).

Na podlagi našega raziskovanja pa sklepamo, da se zastopanost po sektorjih in panogah, po uradnih in neuradnih podatkih, iz naslova še zmeraj zelo prisotne ekonomske krize in recesije tudi v letu 2014 ne razlikuje prav dosti. Nove uradne podatke, in sicer s strani SURS-a pričakujemo v letu 2015 iz naslova popravkov zajetja BDP-ja za leto 2014.

5.4 AKTERJI V SIVI EKONOMIJI

Ko govorimo o akterjih na področju sive ekonomije v Sloveniji, imamo v mislih predvsem akterje na strani ponudbe, to so delavci oziroma tisti, ki delo ponujajo. Tudi v Sloveniji delu, ki je opravljeno pod okriljem sive ekonomije, pravimo delo na črno. Tovrstno delo v Sloveniji ureja Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Kot delo na črno se šteje opravljanje dejavnosti ali dela, kadar pravne osebe, tuji pravni subjekti, samozaposlene osebe ali posamezniki opravljajo dejavnost, za katero nimajo ustreznih dovoljenj ali zakonske podlage, ne izpolnjujejo pogojev za opravljanje dejavnosti ali pa jim je bilo opravljanje dejavnosti prepovedano. Prav tako v ta okvir šteje omogočanje dela na črno (ZPDZC-1, 3. člen in 4. člen). V Sloveniji delo na črno sodi na stran povpraševanja.

Kot zaposlovanje na črno pa se šteje, če delodajalec omogoči delo posamezniku, s katerim ni sklenil pogodbe o zaposlitvi ali pogodbe civilnega prava, oziroma ki ga ni prijavil

v obvezna socialna zavarovanja ali ga je v času trajanja delovnega razmerja odjavil iz obveznih socialnih zavarovanj, z upokojencem ni sklenil pogodbe o opravljanju začasnega ali občasnega dela v skladu z zakonom, ki ureja trg dela, omogoči delo dijaku ali študentu v nasprotju s predpisi, ki urejajo občasno ali začasno delo dijakov in študentov, zaposli tujca ali osebo brez državljanstva v nasprotju s predpisi o zaposlovanju tujcev ali nezakonito zaposli državljana tretje države (ZPDZC-1, 5. člen). V Sloveniji zaposlovanje na črno sodi na stran ponudbe. Delo na črno se po podatkih Tržnega inšpektorata Republike Slovenije močno povečuje. Največ ga je v gostinstvu, gradbeništvu, pri trgovini z avtomobili, med prevozniki in taksisti ter delu na stojnicah (Dernovšek, 2013b).

Tabela 3: Rast kršitev dela na črno

<i>Leto</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Število izdanih upravnih ukrepov za delo na črno	350	483	555
Število izdanih prekrškovnih ukrepov za delo na črno	652	908	1045

Vir: Vlada Republike Slovenije (2013c, str. 11)

Prav tako pa se po podatkih Inšpektorata za delo Republike Slovenije močno povečuje zaposlovanje na črno. Največ ga je v gostinstvu, gradbeništvu, trgovini in prometu, največ, skoraj tri četrtine primerov pa se nanaša na (ne)sklenitev pogodbe o zaposlitvi in (ne)prijava delavcev v obvezna socialna zavarovanja (Dernovšek, 2013b).

Tabela 4: Rast kršitev zaposlovanja na črno

<i>Leto</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>
Število ugotovljenih kršitev zaposlovanja na črno	495	574	670
Število ugotovljenih kršitev s področja delovnih razmerij	6456	5986	8323

Vir: Vlada Republike Slovenije (2013c, str. 34)

Nastav je na podlagi raziskave o sivi ekonomiji (Nastav, 2009a) ocenil, da v Sloveniji na strani sive ekonomije v večjem obsegu delujejo moški kot ženske, in sicer moški v 13,9%, ženske pa v 8,5%. Moški so v povprečju bolj aktivni v predelovalnih dejavnostih, oskrbi z elektriko, plinom in vodo, v gradbeništvu, pa tudi v dejavnostih prometa, skladiščenja in zvez, finančnega posredništva in drugih javnih, skupnih in osebnih storitvah. Ženske pa so v povprečju aktivnejše v kmetijstvu, gostinstvu, izobraževanju, zdravstveni in socialni oskrbi ter dejavnostih zasebnih gospodinjstev z zaposlenim osebjem (Nastav, 2009a, str. 143-144). Prav tako v sivi ekonomiji deluje več mlajšega prebivalstva, 20% akterjev se nahaja v starostni skupini od 26 do 35 let, 47,6% akterjev pa v starostni skupini do 45 let. V starostni skupini nad 56 let v sivi ekonomiji deluje 11% akterjev. V sivi ekonomiji deluje največ prebivalstva s srednjo šolo, in sicer 13% ter z visoko in univerzitetno izobrazbo, in sicer 14,8%. Izobrazbene skupine prebivalstva so v sivi ekonomiji dokaj podobno zastopane, najmanj pa je akterjev z nedokončano osnovno šolo, in sicer v višini 0%. Po

statusu v sivi ekonomiji deluje največ brezposelnih oseb, ki niso prijavljene na zavodu za zaposlovanje, in sicer v višini 20%. Sledijo redno zaposleni v višini 14,2%, najmanj pa je upokojeincev oziroma 6% (Nastav, 2009a, str. 144-146).

Nastav je v svoji raziskavi hkrati dokazal, da med statusom ter aktivnostjo v sivi ekonomiji obstaja statistično značilna povezanost in da torej tudi status vpliva na to, ali bo oseba delovala v sivi ekonomiji ali pa ne (Nastav, 2009a, str. 145). Na tem mestu pa se nam zdi pomembno izpostaviti tudi problem naraščajoče brezposelnosti v Sloveniji, predvsem v obdobju globalne ekonomske krize in recesije. Brezposelnost namreč vpliva na povečevanje ponudbe na sivem trgu dela, in sicer skozi oblike dela na črno.

5.5 AKTIVNOSTI SLOVENIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO

5.5.1 ODNOS POLITIKE DO SIVE EKONOMIJE

Tudi Slovenija poskuša omejiti pojav sive ekonomije zaradi njenih negativnih posledic na proračunsko politiko in učinkov, ki jih ima na dohodke prebivalstva, alokacijo proizvodnih dejavnikov ter na izkrivljanje učinkov razvojnih, zaposlovalnih in socialnih politik. Pojav se obravnava za neželen in je temu primerno zakonsko preganjan (Nastav, 2009a, str. 72).

V času od osamosvojitve pa do leta 2008 pretiranega zanimanja pojavu sive ekonomije nismo izkazovali (Brglez, 2000; Nastav, 2009a, str. 73). Razloge gre pripisati konstantnemu gospodarskemu vzpon in vsesplošni prosperiteti, s tem pa tudi zmanjšanemu vplivu sive ekonomije na gospodarstvo. Spomnimo, da je Slovenija tudi s pomočjo sive ekonomije uspešno prebrodila posttranzicijsko obdobje (Zagoršek in Jaklič v: Nastoski, 2012, str. 31), ob tem pa je bila država pripravljena zatisniti eno oko ter sivo ekonomijo v zmernem obsegu tolerirati. Prav tako je država spoznala, da je do določene mere pojav tudi zaželen. Z vodenjem permisivne politike do sive ekonomije je Slovenija delovala predvsem v smeri vzdrževanja družbene blaginje in ohranjanja socialnega miru (Nastav, 2009b, 74).

Ne glede na to, pa se je v času globalne ekonomske krize in recesije zanimanje za pojav sive ekonomije tudi v Sloveniji očitno vnovič zbudilo. Tudi Slovenija zaznava velik izpad v državnem proračunu, tudi na račun neplačevanja davkov in prispevkov ter drugih aktivnosti, ki bi bile lahko obdavčene, pa to niso. Slovenija se je po letu 2008, predvsem v 2012 in 2013, usmerila k aktivnim politikam in ukrepom za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje tega pojava, predvsem v želji po povečanem zajetju omenjenega sivega deleža BDP-ja kot prihodka v državno blagajno. V nadaljevanju predstavljamo najpomembnejše aktivnosti in ukrepe na tem področju.

5.5.2 KOMUNIKACIJSKA KAMPANJA

Vlada Republike Slovenije je v letu 2013 pričela z uradno komunikacijsko kampanjo *Vklopi razum, zahtevaj račun!* v podporo obvladovanju sive ekonomije. S kampanjo je pozvala državljanke, da kot sestavni del družbe tudi sami prispevajo k zmanjševanju njenega obsega. Vlada želi s kampanjo javnost informirati o slabostih sive ekonomije, jo ozavestiti in spodbuditi k odgovornejšemu ravnanju (Vlada Republike Slovenije, 2013d). Gre za kampanjo, ki naj ne bi bila omejena na vladni mandat, njen cilj pa naj bi bil dosežen, ko bomo začeli kot družba razmišljati, da sta izogibanje sivi ekonomiji in plačevanje davkov in prispevkov temelj kakovostnega javnega zdravstvenega in izobraževalnega sistema, socialne varnosti in drugih pravic socialne države (Vlada Republike Slovenije, 2013d).

Med najvidnejše ukrepe kampanje sodijo propagandne akcije preko različnih medijev (TV, radio, tiskani mediji, splet), med njimi najbolj izstopa spletni portal *Vklopi razum, zahtevaj račun!*. Vlada skozi kampanjo podaja dejstva o sivi ekonomiji, izpostavlja (negativne) posledice pojava na gospodarstvo in družbo ter obvešča o akcijah in ukrepih, ki jih izvaja v smeri izboljšanja družbeno-gospodarskega okolja. Kampanja želi zmanjšati sprejemljivost sive ekonomije v družbi in širiti etiko plačevanja davkov ter povečati zaupanje v javne inštitucije in državo. Prav tako kampanja spodbuja meddržavljski nadzor in prijavo kršitev. Najvidnejši ukrep je poziv državljanom k pošiljanju MMS-ov prejetih računov na Davčno upravo Republike Slovenije.

Kampanji *Vklopi razum, zahtevaj račun!* se je komunikacijsko in operativno pridružila Davčna uprava Republike Slovenije s Projektom *siva ekonomija* (Davčna uprava Republike Slovenije, 2014), prav tako pa tudi Tržni inšpektorat Republike Slovenije s komunikacijsko kampanjo *Akcija Zbudimo Se!* (Tržni inšpektorat Republike Slovenije, 2013). Vlada Republike Slovenije je v letu 2013 za kampanjo *Vklopi razum, zahtevaj račun!* namenila 120.000 evrov, za leto 2014 leto pa 240.000 evrov (Vlada Republike Slovenije, 2013d). Maja 2014 je tudi prvič celovito poročala o akciji ter uspešnosti osemmesečnega ostrega boja zoper sivo ekonomijo. Na tem mestu podajamo uradne rezultate kampanje, kot jih je na novinarski konferenci predstavila Vlada Republike Slovenije.

Rezultati kampanje *Vklopi razum, zahtevaj račun!* (Vlada Republike Slovenije, 2014):

- Odnos javnosti do sive ekonomije se je spremenil, javnost je začela razmišljati, da lahko k zmanjševanju obsega sive ekonomije prispeva prav vsak posameznik ter da s toleriranjem sive ekonomije slabša svoj lasten položaj,
- učinki boja proti sivi ekonomiji so pozitivni, kar dokazujejo številčni podatki Ministrstva za finance in Davčnega urada Republike Slovenije,
- spremenjena je bila zakonodaja za večjo pravno varnost delavcev s sprejetjem zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, zakona o inšpekciji dela in zakona o matični evidenci zavarovancev in uživalcev pravic iz obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja.

5.5.3 POVEČEVANJE NADZORA

Davčna uprava Republike Slovenije od leta 2009 aktivno deluje v borbi zoper sivo ekonomijo v okviru Projekta siva ekonomija (Davčna uprava Republike Slovenije, 2014). Ključni cilj projekta je obvladovanje sive ekonomije v Sloveniji ter sprememba načina razmišljanja in dvig davčne morale. Davčna uprava Republike Slovenije izpostavlja, da je plačevanje obveznosti potrebno postaviti visoko na vrednostno lestvico vrednot državljanov Republike Slovenije (Davčna uprava Republike Slovenije, 2013). Projekt siva ekonomija daje poudarek sistematičnemu nadzoru nad sivo ekonomijo. Z nadzorom in medijskimi objavami Davčna uprava Republike Slovenije spodbuja k uporabi instituta samoprijave, k registraciji in legalizaciji opravljanja dejavnosti ter k dvigu davčne morale in ozaveščenosti (Gospodarska zbornica Slovenije, 2012). Prav tako pa si prizadeva povečati učinkovitost nadzora in preprečevanja sive ekonomije preko sodelovanja z drugimi inšpekcijskimi službami, zagotavljanja enotnega izvajanja nadzora ter pripravo ustreznih zakonodajnih predlogov. Hkrati pa je cilj projekta tudi seznanjanje državljanov z aktivnostmi ter učinkovitostjo boja proti sivi ekonomiji (Davčna uprava Republike Slovenije, 2013).

V komunikacijski kampanji je Davčna uprava Republike Slovenije navajala, da je največ sive ekonomije med malimi zavezanci v dejavnosti končne potrošnje z gotovinskim plačilom (Davčna uprava Republike Slovenije, 2013). Izpostavljalo se je predvsem gradbeništvo, odvetništvo, zobozdravstvo, frizerstvo, gostinstvo, varstvo otrok, neregistrirane prevoze, pekarsko dejavnost, glasbenike in organizatorje javnih prireditev. V kampanji se je izpostavljalo negativne učinke sive ekonomije ter poudarjalo, da tisti, ki pošteno plačujejo vse obveznosti, plačujejo več zaradi tistih, ki svojih obveznosti ne izpolnjujejo. Ključno sporočilo Davčne uprave Republike Slovenije je bilo, da je že striktno zahtevanje in jemanje računov s strani vseh potrošnikov, velik korak naprej k zmanjševanju in preprečevanju sive ekonomije (Davčna uprava Republike Slovenije, 2013). Prav tako je v sodelovanju s Tržnim inšpektoratom Republike Slovenije pozvala državljanke, da s fotografijami računov in pošiljanjem MMS-ov aktivno prispevajo k boljšemu nadzoru nad sivo ekonomijo (Dnevnik.si 2013c). Davčna uprava je v okviru komunikacijske kampanje poročala o izvedenih nadzorih, ugotovljenih kršitvah ter uspešnosti pobiranja davkov in prispevkov. H krepitevi davčne kulture je Davčna uprava Republike Slovenije prispevala tudi z javno objavo vseh neplačnikov davkov in prispevkov, katerih dolg je presegal 5000 evrov in so s plačilom zamujali vsaj 90 dni (Dnevnik.si, 2013).

V Sloveniji so v juniju 2013 v uporabo stopile virtualne davčne blagajne, ki naj bi onemogočale naknadno popraviljanje in brisanje podatkov, namenjene pa so dejavnostim končne potrošnje z gotovinskim plačilom (Davčna uprava Republike Slovenije, 2013). Hkrati z uvedbo davčnih blagajn je Tržni inšpektorat Republike Slovenije prepovedal izdajanje računov s pomočjo »paragonskih blokov« (Dnevnik.si, 2013b). V medijsko zelo odmevni akciji so bili v letu 2013 aktivno preverjani gostinci, v prihodnosti pa bodo tovrstne davčne blagajne obvezne na vseh področjih gotovinskega poslovanja (24ur.com,

2013). Pravih davčnih blagajn po vzoru Hrvaške pa v Sloveniji vsaj za enkrat še ne bo (Kralj, 2013; Dernovšek, 2013).

V letu 2014 bo v Sloveniji v celoti zaživela še Finančna uprava Republike Slovenije. Pod tem imenom bosta združena dosedanji Carinski in Davčni urad Republike Slovenije, in sicer v generalni finančni urad ter 15 manjših uradov po različnih slovenskih mestih. Finančna uprava Republike Slovenije bo skupaj štela 3728 zaposlenih, to pa so vsi, ki so trenutno zaposleni na obeh upravah, ter 412 inšpektorjev (24ur.com, 2014). Carinska uprava se je že v letu 2013 vključevala v akcije nadzora Davčne uprave Republike Slovenije ter akcije preprečevanja dela in zaposlovanja na črno, v obliki mobilnih enot (Dernovšek, 2013b) z dodatnimi pristojnostmi in pooblastili (Dnevnik.si, 2013).

5.5.4 SPREMEMBE NA DAVČNEM PODROČJU

V okviru sprememb na davčnem področju nekih vidnejših ukrepov v smeri zmanjševanja sive ekonomije nismo zasledili, opozorili pa bi na zanimivost. Slovenija je v juliju 2013 zvišala davek na dodano vrednost (DDV). Zvišanje je bilo posledica padca predlaganega davka na nepremičnine. Splošna stopnja DDV se je tako zvišala z 20 na 22%, znižana pa z 8,5 na 9,5% (Reporter, 2013). Vlada Republike Slovenije je ob tem izpostavila, da se zaveda, da noben dvig davka ne vpliva pozitivno na gospodarstvo ter da je izbrala takšnega, ki najmanj negativno vpliva na gospodarsko rast (Bratušek v: Reporter, 2013). Po našem mnenju gre za ukrep, ki deluje prav v nasprotni smeri vsem prej omenjenim prizadevanjem Slovenije v okviru boja zoper sivo ekonomijo.

5.5.5 ZMANJŠEVANJE REGULACIJE IN BIROKRATIZACIJE

Vlada Republike Slovenije je oktobra 2013 sprejela Enotni dokument za zagotovitev boljšega zakonodajnega in poslovnega okolja ter dvig konkurenčnosti z ukrepi po področjih (Vlada Republike Slovenije, 2014c). Dokument je podlaga akcijskemu programu ukrepov za odpravo administrativnih ovir »Projekt minus 25%« oziroma projekt Stop birokraciji! (Ministrstvo za notranje zadeve, 2013, str. 1). Gre za dokument s konkretnimi opredelitvami ukrepov, zavezami, predlogi rešitev, nosilci ter roki realizacije. V enotnem dokumentu so prvič poenoteni ukrepi iz več strateških dokumentov, s katerimi se zasleduje cilj vzpostavitve boljšega poslovnega okolja in dvig konkurenčnosti slovenskega gospodarstva (Vlada Republike Slovenije, 2014c). Slovenija zadanih ciljev za leto 2012 še ni dosegla, zato je bil rok za doseg ciljev ustrezno podaljšan.

5.5.6 PREPREČEVANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO

Maja 2014 je stopil v veljavo nov Zakon o preprečevanju zaposlovanja in dela na črno, v večjem delu pa se bo začel uporabljati avgusta 2014 (Vlada Republike Slovenije, 2014b). Zakon si bo prizadeval za bolj učinkovit boj proti sivi ekonomiji, podprli naj bi ga vsi socialni partnerji. Predlog zakona ohranja dosedanjo definicijo dela in zaposlovanja na črno ter ohranja izjeme, ki se ne štejejo za delo in zaposlovanje na črno (Kopač Mrak v: Data, 2013).

Bistvene novosti sprememb Zakona o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno so (Data, 2013):

- vključitev Carinske uprave Republike Slovenije (v nadaljevanju Finančne uprave Republike Slovenije) v nadzor nad delom in zaposlovanjem na črno z mobilnimi enotami,
- uvedba vavčerskega sistema pri osebnem dopolnilnem delu in vpeljava vrednotnic kot načina enostavne ureditve socialne varnosti po načelu vsako delo šteje (Vlada Republike Slovenije, 2014),
- višje globe in kaznovalna politika, predvsem za »šušmarjenje«.

5.5.7 ANALIZA AKTIVNOSTI SLOVENIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO

Menimo, da je Slovenija z aktivnostmi boja zoper sivo ekonomijo postopala zelo »učbeniško« ter dosledno upoštevala direktive, smernice in dobre prakse na tem področju. Nekatere od teh smo omenili v okviru evropskih smernic za zmanjšanje obsega sive ekonomije v državah članicah, v okviru programa zmanjšanja administrativnih bremen za 25 odstotkov ter priporočil Schneiderja in Williamsa. O končnih učinkih aktivnosti bi se dalo diskutirati, čas bo pokazal, kako v resnici uspešne so bile. Srečo imamo, da lahko v letu 2014 naredimo dober povzetek vseh aktivnosti na področju boja zoper sivo ekonomijo, saj je Vlada Republike Slovenije maja 2014 ob svojem padcu prvič celovito poročala o uspešnosti osemmesečnega ostrega boja zoper sivo ekonomijo. V poročilu o uspešnosti kampanje Vklopi razum, zahtevaj račun! je Minister za gospodarstvo Dragonja izpostavil, da je kampanja obrodila pozitivne rezultate, ki so celo rahlo nad pričakovanji (24ur.com, 2014). Tudi sami menimo, da je bila kampanja zelo odmevna in v svojih ciljih osveščanja in informiranja javnosti tudi zelo uspešna.

Zanimivo se nam zdi, da je Vlada Republike Slovenije učinke kampanje predstavila kot zadnje pomembnejše poročilo svojega mandata in le nekaj dni po svojem padcu. Menimo, da poročilo v resnici kaže na to, da Vlada Republike Slovenije oziroma širše država, ni zmogla zagotoviti ponovne gospodarske rasti in prosperitete, ni ji uspelo delovati na prihodkovni strani. Zato je rajši delovala na odhodkovni skozi silovito borbo s sivo ekonomijo. Želela je pobrati čim več sivega BDP-ja ter skozi komunikacijsko kampanjo povečati zaupanje v državo ter pridobiti podporo za svoje nadaljnje delovanje.

A naloga je bila morda težja, kot se je zdelo na prvi pogled. Slovenija se namreč nahaja na vrhu lestvic koruptivnosti v svetu (Mekina, 2013) in sistemska korupcija je del vsakdanjega delovanja poslovnih in političnih krogov (Vehovar v: Mekina, 2013). Do doseganja zaupanja in dviga davčne morale nas čaka verjetno še trnova pot. Ob poročanju o prevarah, tajkunstvu, pomanjkanju pravne države, netransparentni in neučinkoviti porabi davkoplačevalskih sredstev, političnih namesto strokovnih odločitev in podobno, se človek mimogrede vpraša tudi o smiselnosti plačevanja davkov (Nastav v: Svenšek, 2013).

Vse aktivnosti v smislu povečevanja nadzora, zmanjšanja birokratizacije, preprečevanja dela in zaposlovanja na črno so v svojem bistvu dobre, a še zmeraj parcialne. Znižanje sive ekonomije je cilj, ki si ga predvsem v času krize in pomanjkanja proračunskih prihodkov zastavljajo številne države. V Sloveniji se te anomalije ni sistematično lotila še nobena vlada, prav sistematičnost in ne parcialni ukrepi pa je pri boju zoper sivo ekonomijo ključnega pomena (Svenšek, 2013). Za uspeh politik, aktivnosti in ukrepov je izjemnega pomena najti pravo ravnotežje med »korenčkom« in »palico« (Nastav, 2009b, str. 54). Z ustreznimi ukrepi, ki bi morali biti usklajeni z množico drugih ukrepov v gospodarstvu, bi lahko v uradno ekonomijo preusmerili približno tretjino sive ekonomije. Še prej pa bi bilo potrebno odpraviti vzroke, kot so gospodarski položaj, administrativne ovire, (ne)zaupanje v državo in podobno. Po vložnem trudu in prehodnem obdobju bi bila šele lahko na vrsti bolj restriktivna, celo kaznovalna politika (Nastav v: Svenšek, 2013).

6 SIVA EKONOMIJA V REPUBLIKI MAKEDONIJI

6.1 RAZVOJ SIVE EKONOMIJE V MAKEDONIJI TER VPLIV GLOBALNE EKONOMSKE KRIZE

Skozi zadnjih dvajset let je Makedonija izkusila več internih in eksternih šokov ekonomske in politične narave in prav trenutna globalna ekonomska kriza predstavlja zadnjega izmed le-teh. A kljub temu se je, s pomočjo zelo konzervativne fiskalne in monetarne politike ter zdravega finančnega sistema uspešno soočila z globalno ekonomsko krizo in recesijo. Izgubila je sicer del tujih neposrednih investicij in se soočila manjšo kreditno sposobnostjo in trgovinskim izpadom, a je kljub temu beležila nizko, a stabilno gospodarsko rast, inflacija pa je bila pod kontrolo. Država je implementirala politike, usmerjene v privabljanje tujih investicij, spodbujanje razvoja majhnih in srednje velikih podjetij. Prav tako je uvedla enotno davčno stopnjo (»Flat tax system«) z namenom, da bi država postala bolj privlačna za tuje investitorje. V letu 2011 je vzpostavila kreditno linijo z Mednarodnim denarnim skladom in ima najboljšo oceno gospodarske odprtosti v regiji. Je članica Svetovne trgovinske organizacije, CEFTE in je kandidatka za vstop v EU in NATO (CIA World Factbook, 2014b).

Tabela 5: Rast makedonskega BDP (2001-2013)

Leto	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Rast BDP (%)	-4,5	0,8	2,8	4,6	4,3	4,9	6,1	5,0	0,9	0,7	2,9	3,6	4,1

Vir: IMF (2014b)

Ekonomsko krizo je Makedonija pravzaprav čutila kot prelivanje učinkov krize s strani najpomembnejših trgovskih in gospodarskih partneric Nemčije, Grčije, Italije, Bolgarije in Srbije. Pa tudi iz razloga, ker je bila šibko vpeta v delovanje globalnih finančnih trgov ter je beležila le majhen delež slabih kreditov (Nenovski in Smilkovski, 2011). A kljub stabilnemu razvoju in rasti, visoka brezposelnost in skrb vzbujajoč obseg sive ekonomije ostajata pereč problem makedonskega gospodarstva. Interni in eksterni šoki so povzročili velike strukturne nepravilnosti v Makedonskem gospodarstvu, ki so posledično ustvarjale permanentno rast števila brezposelnih, le-ti pa so se »zaposlovali« pod okriljem sive ekonomije. Prav visoka stopnja strukturne brezposelnosti v Makedoniji sklepa začarani cikel sive ekonomije (Stanković in Stanković, 2012, str. 1). Makedonija se sooča s svojevrstnim fenomenom ekonomske rasti in sicer rasti brez novega zaposlovanja oziroma s t.i. »Jobless economic growth« (Garvanlieva et al., 2012). Z analizo vzrokov in kreiranjem politik za omejevanje, zmanjševanje ter preprečevanje sive ekonomije se v Makedoniji aktivno ukvarja politični ekonomist Tome Nenovski, katerega predloge in rešitve Vlada Republike Makedonije v večji meri tudi dosledno upošteva.

6.2 VZROKI IN POSLEDICE SIVE EKONOMIJE

Po mnenju Centra za ekonomske analize Republike Makedonije, naj bi bili za razvoj pojava sive ekonomije ključni štirje faktorji in sicer breme davkov in prispevkov, pretirana regulacija, birokratizacija ter korupcija (Garvanlieva et al., 2012). Marinov izpostavlja, da so na razvoj sive ekonomije, poleg davčne obremenitve in pretirane regulacije, vplivali tudi drugi socio-ekonomski faktorji, kot so (ne)tržna tradicija, razočaranje nad državo in državnimi politikami, slaba kakovost javnih storitev, skorumpiran, počasen in netransparenten pravni sistem, pomanjkanje kompetentnosti politike za izvajanje državnih funkcij ter nizka davčna morala (Marinov v: Garvanlieva et al., 2012).

V preteklih 22ih letih se je v Makedoniji močno in zelo hitro razvijal privatni sektor, v okviru tega pa predvsem majhna in srednje velika podjetja. Hkrati pa je država sprejemala nepravilne in konfuzne ukrepe, predvsem na področju tržne zakonodaje, kar je močno vplivalo na porast dejavnosti v sivi ekonomiji. Prav tako je bila preobremenitev z davki in prispevki eden ključnih faktorjev, ki je poganjala razvoj sive ekonomije, predvsem do leta 2007. Do tega leta je Makedonija uporabljala progresivno davčno lestvico in tri davčne stopnje, ki pa so v končni vrsti obremenile predvsem zviševanje realnih dohodkov prebivalstva. Najlažji način obhajanja tega bremena pa je prav prikazovanje nižjega osebnega prihodka ali pa delovanje pod okriljem sive ekonomije, o pojavu pa govorimo kot o fiskalni drogi. V letih 2007 in 2008 je Makedonija uvedla enotno davčno stopnjo na osebni dohodek in jo tudi znižala ter s tem dokaj uspešno zajezila razvoj in zmanjšala obseg sive ekonomije v državi (Nenovski, 2014, str. 13-14).

Nenovski je na podlagi lastne raziskave o sivi ekonomiji v Makedoniji prišel do ugotovitev, da kot pomembni vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Makedoniji izstopajo slabe gospodarske razmere oziroma brezposelnost, ki se delno izraža v nezmožnosti državljanov, da zadovoljujejo svoje eksistenčne potrebe ter disfunkcionalnost pravnega sistema, ki vsebuje tudi institucionalne uredbe, ki urejajo ekonomsko poslovanje (Nenovski v: Nastoski, 2012, str. 39). Podrobne rezultate raziskave si lahko ogledamo v Prilogi 4. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da je v Makedoniji visoka stopnja brezposelnosti morda najpomembnejši dejavnik za tako velik obseg sive ekonomije, kar potrjuje tudi podatek, da je približno 50% brezposelnega prebivalstva aktivnega v dejavnostih sive ekonomije (Nastoski, 2012, str. 40). V času gospodarskega upada ali stagnacije siva ekonomija služi kot ekonomski in socialni ščit, ki omogoča tako eksistenco, kot tudi izobraževanje in prekvalifikacijo (Nenovski, 2014, str. 11-12). V glavnem bi lahko potrdili, da vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije tudi v Makedoniji ne odstopajo poglavitno od vzrokov v drugih tranzicijskih državah. Kar se tiče posledic, pa je prav tako zaznati tako negativne, kot tudi pozitivne.

Kot negativne posledice sive ekonomije Nenovski izpostavlja zavajajoče učinke na ključne ekonomske indikatorje ter inštrumente za oblikovanje ustrezne makroekonomske politike ter s tem tudi na fiskalne, monetarne, socialne in trgovinske (Nenovski, 2014, str. 10). Približno tretjina državnega proračuna Makedonije se usmerja v socialno politiko in

socialne transferje. Poraja se vprašanje, ali je v resnici upravičena glede na to, da obseg sive ekonomije vseskozi ostaja visok oziroma vprašanje, ali sta monetarna in fiskalna politika preveč striktni ali pa je socialna politika preveč radodarna. Kakorkoli, na račun sive ekonomije se izgublja veliko preveč državnega denarja. Druga posledica je vsekakor velika količina denarja v davkih in prispevkih, ki niso pobrani, pa bi to lahko bili, se pravi manj denarja se preliva v državno blagajno. Kar vpliva na povečevanje davčne obremenitve ter razvoj sive ekonomije, povečevanje javnega dolga ter upad kakovosti javnih storitev. Tretja posledica je velika količina denarja v obtoku, mišljeno v gotovini, kar ustvarja dodatno potrebo po denarju in preprečuje učinkovito delovanje komercialnih bank na svetovnih finančnih trgih. Četrta posledica pa je nezdrav odnos med državo in državljani Makedonije. Državljeni oziroma davkoplačevalci se usmerjajo v sivo ekonomijo zaradi slabega socio-ekonomskega statusa ter z delovanjem v sivi ekonomiji nezadovoljstva nad stanjem v državi še dodatno manifestirajo (Nenovski, 2013, str. 10-11). Siva ekonomija tako vodi k zvišanju stroškov produkcije in višjim cenam blaga in storitev uradne ekonomije, k relativnemu znižanju uradne ponudbe tako v državi kot izven, k porastu nelojalne konkurence ter privlačnosti sive ekonomije. A siva ekonomija ima tudi v Makedoniji nekaj pozitivnih posledic, in sicer predvsem višjo »zaposlenost« in kupno moč prebivalstva ter s tem zmanjšanje eksistenčnih stisk, povečevanje ponudbe blaga in storitev, tudi po nižjih cenah, ter blaženje socialno-politično problematike v državi (Nenovski, 2014, str. 11). Skozi te posledice siva ekonomija v Makedoniji vzpodbuja gospodarsko aktivnost in povečuje »zaposlenost« prebivalstva. S tem blaži in rešuje politično občutljive probleme in je zato s strani države v dokajšnji meri tolerirana (Garvanlieva et al., 2012). A kljub vsem naštetim pozitivnim učinkom, empirični dokazi kažejo na to, da je škoda posledic sive ekonomije neprimerljivo večja od njenih koristi, zato bi bilo potrebno sivo ekonomijo v državi zaježiti in občutno zmanjšati (Nenovski, 2014, str. 11).

6.3 OBSEG SIVE EKONOMIJE

Tudi na primeru Makedonije je evidentno, da zaradi paradoksa »merjenja nemerljivega« obstajajo zgolj ocene obsega sive ekonomije, ki pa se razlikujejo glede na uradne statistike in opredelitve različnih avtorjev. Center za ekonomske analize in Statistični urad Republike Makedonije ocenjujeta obseg sive ekonomije s pomočjo metode porabe električne energije, »dymimic« metode in po metodologiji OECD kot popravkov zajetja BDP-ja. Ocenjeni obseg sive ekonomije po metodi porabe električne energije je v letu 2000 znašal 34,1% BDP-ja, rast skozi desetletje je bila padajoča, v letu 2010 je bil obseg sive ekonomije v Makedoniji ocenjen na 24,1% BDP-ja. Ocenjeni obseg sive ekonomije po »dymimic« metode je v letu 2003 znašal 34,2% BDP-ja, rast skozi desetletje je bila tako naraščajoča, kot padajoča, v letu 2011 je bil obseg sive ekonomije v Makedoniji ocenjen na 46,9% BDP-ja.

Tabela 6: Obseg sive ekonomije v Makedoniji (»Dymimic« metoda)

<i>Leto</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>
<i>Obseg sive ekonomije</i>	34,2	44,4	40,2	41,3	52,5	50,4	41,6	40,7	46,9

Vir: Garvanlieva et al. (2012)

Ocenjeni obseg sive ekonomije po metodologiji OECD kot popravkov zajetja BDP-ja je v letu 2000 znašal 12,9% BDP-ja, rast skozi desetletje je bila tako naraščajoča kot padajoča, v letu 2010 je bil obseg sive ekonomije v Makedoniji ocenjen na 11,8% BDP-ja. Siva ekonomija naj bi bila leta 2014 v Makedoniji prisotna predvsem v trgovini, proizvodnji, kmetijstvu, uvozu in izvozu ter turizmu (Nenovski, 2014, str. 17). Po analizi portala 24 onlajn naj bi se največ aktivnosti sive ekonomije izvajalo v obliki dela plačila delavcem, ki je izplačano na roke ali pa skozi izstavljanje znižanih faktur, kjer se preostali del vrednosti poravnava v gotovini (24 onlajn v: Capital.ba, 2013). Dela na črno pa naj bi bilo največ v gradbeništvu, transportu, tekstilni industriji, trgovini, kmetijstvu in oskrbi gospodinjestev (Tevdoski, 2011, str. 3).

Kako je siva ekonomija razporejena po sektorjih gospodarstva in po posameznih ekonomskih aktivnostih, pa je z lastno raziskavo po direktni metodi v letih 2007 do 2009 tudi sam raziskal politični ekonomist Tome Nenovski. Na podlagi rezultatov raziskave Nenovskega naj bi bilo v Makedoniji največ sive ekonomije v sektorjih trgovine, uvoza ter v piratstvu in ponarejanju blaga. Največ sive ekonomije naj bi se vršilo skozi aktivnosti dela na črno, (ne)registracije uvoženega blaga ter prodaje blaga cestnih prodajalcev. Podrobne rezultate omenjene raziskave si lahko ogledamo v Prilogi 8 in 9.

6.4 AKTERJI V SIVI EKONOMIJI

Tudi na primeru Makedonije pod akterji na področju sive ekonomije razumemo delavce oziroma ponudbeno stran ekonomije. Kot smo že predhodno omenili, se Makedonija sooča z izredno visoko stopnjo predvsem strukturne brezposelnosti in prav ta v Makedoniji sklepa začarani cikel sive ekonomije (Stanković in Stanković, 2012, str. 1). Stopnja brezposelnosti je namreč druga najvišja v Evropi (Tevdoski, 2011, str. 2), 80% brezposelnih oseb išče zaposlitev dlje kot eno leto, večina izplačil pa naj ne bi izpolnjevala kriterijev poštenega plačila (Tevdoski, 2011, str. 9). Nenovski visoko brezposelnost izpostavlja kot ključni vzrok za nastanek in razvoj sive ekonomije v Makedoniji, po njegovih podatkih naj bi 73% državljanov menilo, da sta največja problema v državi prav visoka brezposelnost ter posledično revščina (Nenovski, 2014, str. 12).

Na svojevrsten fenomen visoke brezposelnosti v Makedoniji opozarja dejstvo, da kljub strukturnim neskladjem, trg dela ne kaže nekih akutnih nepravilnosti, plače na primer rastejo in so kar visoke glede na povprečje regije, prav tako je malo dokazov akutne revščine, ki običajno spremlja pojav visoke brezposelnosti. Fenomen tako jasno implicira na neobičajno velikost pojava sive ekonomije v Makedoniji (Jackman in Corbanese, 2007, str. 9-10).

V Makedoniji se s sivo ekonomijo asociira predvsem delo nizkokvalificiranih delavcev, delo je največkrat sezonsko obarvano, delo na črno pa prevladuje v gradbeništvu, transportu, tekstilni industriji, trgovini, kmetijstvu in oskrbi gospodinjstev (Tevdoski, 2011, str. 3). V okviru statusne strukture dominira delo brezposelnih oseb, nato pa delo upokojenecov. Pri klasifikaciji po strukturi akterjev pa se na tem mestu pojavlja problem obravnave samozaposlenih (Nastoski, 2012, str. 48)

V okviru našega raziskovanja nismo uspeli pridobiti podrobnejših podatkov o strukturi in tipičnih karakteristikah akterjev na strani sive ekonomije v Makedoniji. Iz tega razloga zaključujemo, da je med akterji v sivi ekonomiji daleč največ tistih posameznikov, ki so v uradnih evidencah zavedeni kot brezposelne osebe.

6.5 AKTIVNOSTI MAKEDONIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO

6.5.1 ODNOS POLITIKE DO SIVE EKONOMIJE

Posledice sive ekonomije so tudi v Makedoniji tako negativne kot pozitivne. Kot slednje smo izpostavili višjo »zaposlenost« in kupno moč prebivalstva, povečevanje poceni ponudbe blaga in storitev ter blaženje socialno-politične problematike v državi (Nenovski, 2014, str. 11; Garvanlieva et al., 2012). Zato pa je bila siva ekonomija s strani države dolgo časa v dokajšnji meri tolerirana (Garvanlieva et al., 2012). A kljub vsem naštetim pozitivnim učinkom, empirični dokazi kažejo na to, da je škoda posledic sive ekonomije neprimerljivo večja od njenih koristi, zato se tudi Makedonija trudi sivo ekonomijo zajezi in občutno zmanjšati (Nenovski, 2014, str. 11). In Makedonija se je v preteklem desetletju, predvsem od leta 2006 dalje, resnično aktivno posvečala politikam in ukrepom za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje tega pojava in Vlada Republike Makedonije je problematiko sive ekonomije izpostavila kot eno najpomembnejših programskih področij (Nenovski, 2014, str. 30). V nadaljevanju predstavljamo najpomembnejše aktivnosti in ukrepe na tem področju.

6.5.2 DIALOG Z GOSPODARSTVOM

Tudi Vlada Republike Makedonije želi dvigniti zavedanje vseh državljanov, tako posameznikov kot gospodarskih subjektov, za upoštevanje pravil, za dvig davčne morale ter za motivacijo delovanja v funkcionalni ekonomiji (Nenovski, 2014, str. 31). Prav tako Vlada Republike Makedoniji aktivno izvaja meritve in analize o vzrokih, vsebini in posledicah sive ekonomije ter preučuje delovanje trga dela za sprejemanje ustreznih in učinkovitih makroekonomskih politik. Za reševanje problematike sive ekonomije se je obrnila po pomoč v gospodarstvo in stroko. Najodmevnejši sogovornik in pomemben svetovalec Vladi je dr. Tome Nenovski, politični ekonomist, raziskovalec, pisatelj in predavatelj na ameriški univerzi v Skopju. Prisostvoval je nekaterim izmed boljših ukrepov, ki so bili izvedeni predvsem na področju znižanja davčne obremenitve, zmanjševanju regulacije ter spodbujanju gospodarstva. Zasluge se mu pripisujejo tudi za to, da se država primarno usmerja v reševanje vzrokov, šele nato v kaznovanje kršitev. Rešitve so z njegovo pomočjo prišle iz stroke, prakse in dejanskih potreb gospodarstva.

Makedonija je kot članica v pristopanju že v določeni meri dolžna upoštevati vodila, direktive in smernice s strani EU kot tudi drugih ekonomsko-političnih organizacij, v katere je vključena. A pri reševanju problema sive ekonomije je do sedaj izhajala predvsem iz sebe, ukrepi pa nedvoumno kažejo na zelo dobre rezultate.

6.5.3 SPREMEMBE NA DAVČNEM PODROČJU

Preobremenitev z davki in prispevki je eden ključnih faktorjev, ki je v Makedoniji poganjal razvoj sive ekonomije predvsem do leta 2007. Do tega leta je Makedonija uporabljala progresivno davčno lestvico in tri davčne stopnje, ki pa so v končni vrsti obremenile predvsem zviševanje realnih dohodkov prebivalstva (Nenovski, 2014, str. 13-14). Vlada Republike Makedonije je na podlagi predlogov s strani gospodarstva v letu 2007 uvedla enotno davčno stopnjo (»Flat tax system«), ki je nadomestila prej uporabljano progresivno davčno lestvico. Enotna davčna stopnja je bila uvedena tako na osebne dohodke prebivalstva kot na dohodke pravnih oseb. Prav tako je bila znižana na 10%. Ukrep se je izkazal za zelo učinkovitega in je najpomembneje vplival na zmanjšanje obsega sive ekonomije v državi. Povečala se je davčna baza oziroma obseg obdavčitve, izogibanje davkom se je otežilo, prav tako pa je postalo tudi manj zanimivo (Garvanlieva, 2012). Tovrstni davčni model je hitro pričel polniti davčno blagajno in državni proračun, kar se je pokazalo v rasti nacionalnega BDP-ja. V letu 2009 je morala država model dopolniti z uvedbo posebnega davka na dobiček z namenom zmanjševanja učinkov globalne ekonomske krize. A večjih negativnih vplivov zaradi davka uvedbe ni bilo, saj so bili gospodarski subjekti, ki so dobiček reinvestirali, davka oproščeni (Garvanlieva, 2012). Prav tako je Vlada Republike Makedonije v letu 2009 znižala raven prispevkov iz naslova dela s 44,9 na 33% ter koncept plače preoblikovala iz neto v bruto obliko. S tem se je zmanjšala možnost izogibanja plačilu prispevkov, prav tako je zaradi znižanja izogibanje plačila prispevkov postalo manj zanimivo (Garvanlieva, 2012).

6.5.4 ZMANJŠEVANJE SOCIALNIH TRANSFERJEV

V letih 2000 do 2010 je Makedonija načrtno zmanjševala višino in obseg izplačevanja socialnih transferjev. Socialni transferji so bili namenjeni predvsem uradno brezposelnim osebam, predpostavka pa je bila, da je velik del teh brezposelnih oseb »zaposlen« na področju sive ekonomije in tako do socialnih transferjev ni upravičen. Zavod za zaposlovanje Republike Makedonije je v tem obdobju sistematično čistil svoje evidence, to je tudi eden izmed razlogov (poleg gospodarske rasti in ustvarjanja novih delovnih mest), da se je stopnja uradne brezposelnosti v državi zniževala. Z obveznostjo prijavljanja svojega dohodka in potrjevanjem statusa brezposelnosti, se je velik del prebivalstva sam odločil za izbris iz evidenc brezposelnosti (Garvanlieva, 2012). Ukrepa zmanjšanja socialnih transferjev in čiščenja evidenc sta ustvarila temelje za ustreznejše ukrepe in politike na socialnem področju in področju trga dela ter zmanjšala davčne odhodke iz naslova socialnih transferjev. Prav tako pa sta demotivirala prebivalstvo za delo na področju sive ekonomije ter ga kolikor toliko uspešno preusmerila za delo na strani uradne ekonomije (Garvanlieva, 2012).

6.5.5 ZMANJŠEVANJE REGULACIJE IN BIROKRATIZACIJE

Prav tako je v Makedoniji pomemben vzrok sive ekonomije tudi pretirana birokratizacija in administrativna regulacija gospodarstva. Ducati nepotrebnih licenc, dovoljenj, certifikatov, dolgo trajajočih postopkov registracije in druge nujno potrebne administracije odvrčajo gospodarske subjekte od delovanja v uradni ekonomiji ter jih motivirajo za delovanje v sivi (Nenovski, 2014, str. 13). A tudi s tem problemom se je Makedonija že spopadla, in sicer v letu 2006, ko je uvedla koncept »regulativne gilijotine« (Nenovski, 2014, str. 13; Garvanlieva, 2012). Namen ukrepa je bil zmanjšanje birokratizacije in bremena administracije, predvsem z namenom privabljanja tujih investitorjev, prav tako pa tudi za zmanjševanje pojava sive ekonomije (Garvanlieva, 2012). Z ukrepi zmanjšanja regulacije in birokratizacije pa Makedonija hkrati implementira tudi zahteve in direktive EU, kot članica v pristopanju.

Na tem mestu moramo omeniti indeks poslovne svobode (»Business freedom index«), ki ga je uvedla Svetovna Banka, in je kvantitativna mera svobode pri ustanavljanju, izvajanju in zapiranju posla v določeni državi. Mera 100 po indeksu predstavlja popolno svobodo gospodarskega okolja, Makedonija pa je z ukrepi regulativne gilijotine uspela dvigniti svoj indeks celo nad svetovno povprečje. Indeks je v letu 2002 znašal 55 točk, v letu 2008 65 točk in v letu 2012 80,9 točk, kar Makedonijo uvršča med najsvobodnejša svetovna gospodarstva (Garvanlieva, 2012).

6.5.6 PREPREČEVANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO

Na področju preprečevanja dela in zaposlovanja na črno v Makedoniji ni bilo narejenega kaj veliko. Od osamosvojitve do danes je Vlada Republike Makedonije sicer sprejela dva zakona o regulaciji trga dela, enega v letu 1993 in enega v letu 2005, a sta bila usmerjena predvsem v širitev pravic delavcev, ne pa tudi v omejevanje dela in zaposlovanja na črno (Tevdoski, 2011, str. 6). V kratkem se v Makedoniji za ureditev področja zaposlovanja in dela na črno pričakuje nov zakon o trgu dela, ki bo uvedel visoke finančne sankcije za delodajalce oziroma akterje na strani povpraševanja, prav tako pa naj bi se velik del aktivnosti sive ekonomije legaliziral in formaliziral (Nenovski, 2014, str. 21). Dva od najuspešnejših ukrepov na področju zmanjševanja brezposelnosti, dela in zaposlovanja na črno ter sive ekonomije pa sta bila prav gotovo uvedba enotne davčne stopnje, ki je spodbudila rast novega zaposlovanja, in stimulacija samozaposlovanja. Število samozaposlenih je namreč z leta 2005 do leta 2010 naraslo za skoraj 70% (Garvanlieva, 2012).

6.5.7 SPODBUJANJE GOSPODARSTVA

Vlada Republike Makedonije se je močno zavezala reformam v izvoznem sektorju, vlaganju v razvoj tehnologij, reformi javnih financ, razvoju infrastrukture ter reformi zdravstvenega sistema in sodstva. Prav tako si prizadeva za pospešitev investicij, predvsem v transportni in energetske infrastrukture (Izvozno okno, 2014). Svetovna banka je konec marca 2014 Makedoniji odobrila posojilo v višini 36,4 milijonov evrov z namenom

okrepiti konkurenčnost gospodarstva s podporo naložbam in posodabljanju tehnologije v sektorjih proizvodnje, kmetijskih dejavnosti, trgovine in logistike ter ustvarjanju pogojev za večjo prožnost trga dela in sposobnosti za inovacije (Izvozno okno, 2014).

Z izboljšanjem konkurenčnosti in poslovnega okolja za podjetja želi Makedonija stopiti na pot trajnostne rasti, ustvarjanja več in boljših delovnih mest ter vzpodbujanja družbene blaginje (Izvozno okno, 2014). Dr. Tome Nenovski že aktivno deluje na spreminjanju dosedanjega gospodarskega modela, ki bo usmerjen predvsem v spodbujanje razvoja in rasti majhnih in srednje velikih podjetij, spodbujanje domačih investicij, razvoj gospodarskih panog in dvig BDP-ja, razvoj infrastrukture, povečevanje zaposlenosti in razvoj človeškega kapitala, povečevanje izvoza in zmanjševanje trgovinskega deficita, vzdrževanje makroekonomske stabilnosti ter ohranjanje okolja svobodnega poslovanja (Nenovski v: Smilkovski in Nenovski, 2011; Nenovski, 2011, str. 7). Njegovim priporočilom s svojim delovanjem močno sledi tudi Vlada Republike Makedonije.

6.5.8 ANALIZA AKTIVNOSTI MAKEDONIJE V BOJU ZOPER SIVO EKONOMIJO

Makedonska Vlada se je v okviru aktivnosti boja zoper sivo ekonomija usmerjala predvsem v potrebe gospodarstva in reševanje vzrokov, šele nato v kaznovanje kršitev. Kot članica v pristopanju je Makedonija že v določeni meri dolžna upoštevati vodila, direktive, smernice s strani EU, kot tudi drugih ekonomsko-političnih organizacij, v katere je vključena.

A pri reševanju problema sive ekonomije izhaja predvsem iz sebe, izvedene aktivnosti in ukrepi pa nedvoumno kažejo na zelo dobre rezultate. Po našem videnju Makedonija ni izvajala večjih in odmevnejših komunikacijskih kampanj, je pa vzdrževala intenziven dialog z gospodarstvom, prisluhnila njegovim potrebam ter se poglobila v vzroke, vsebino in posledice sive ekonomije ter delovanje trga dela za sprejemanje ustreznih in učinkovitih makroekonomskih politik.

Reforme na davčnem področju so bile po našem mnenju izvrstne, saj krepijo rast in konkurenčnost gospodarstva, zmanjšujejo brezposelnost in zmanjšujejo sivo ekonomijo. Prav tako je Makedonija zelo uspešno pristopila k zmanjševanju regulacije in birokratizacije ter povečevanju odprtosti gospodarstva. Jasno je, da so bili ukrepi oblikovani na podlagi različnih dobrih praks, prav tako pa tudi mnenja stroke. Na področju boja z brezposelnostjo ter zaposlovanjem in delom na črno je bila Makedonija predvsem inovativna. Po eni strani je zmanjševala uradno brezposelnost in količino socialnih transferjev, po drugi strani pa povečevala zaposlovanje in predvsem samozaposlovanje. Na tem področju manjka le še ustrezna zakonodajna podlaga.

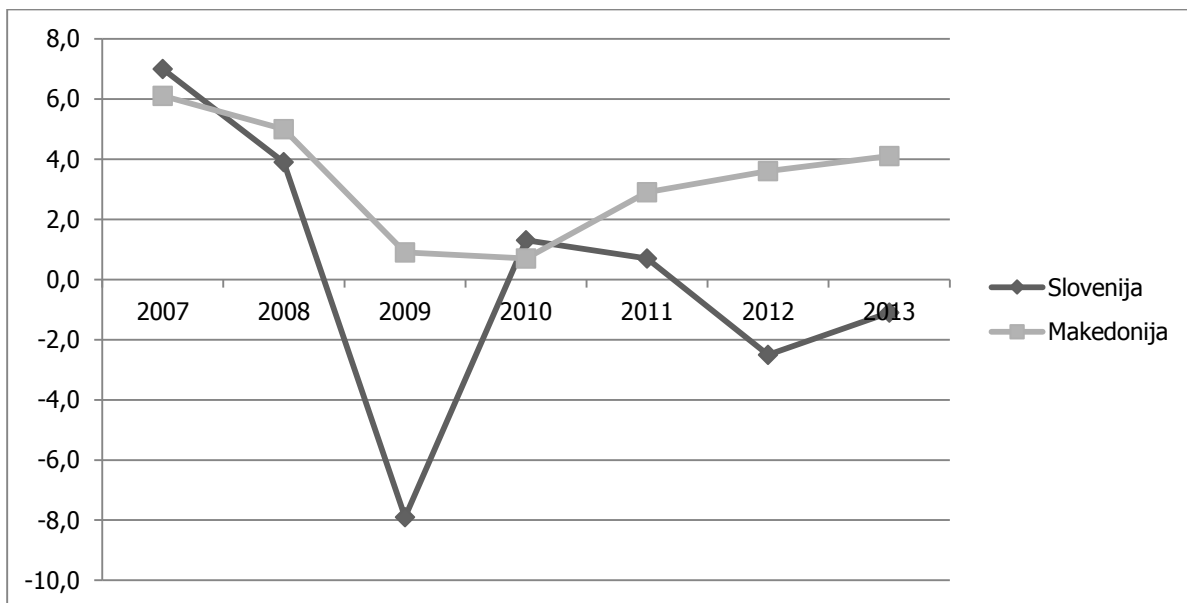
V okviru aktivnosti makedonske Vlade pa pogrešamo povečevanje nadzora nad kršitvami in sivo ekonomijo v splošnem. Ali do pravih informacij v okviru svojega raziskovanja nismo dostopali ali pa vzpodbujanja nadzora in ustreznih aktivnosti v tej smeri resnično ni prav dosti. Lahko, da se bodo aktivnosti na tem področju okrepile, ko se bodo reforme, ki

zadevajo področje sive ekonomije, stabilizirale in se bodo politike v tej smeri oblikovale naknadno. Predvsem pa bi izpostavili trud in zavezanost Vlade Republike Makedonije k spodbujanju gospodarstva, konkurenčnosti in odprtega poslovnega okolja kot novega družbeno-političnega in ekonomskega programa.

7 ANALIZA POJAVA SIVE EKONOMIJE V REPUBLIKI SLOVENIJI IN REPUBLIKI MAKEDONIJI

Posledice zadnje ekonomske krize je prav gotovo čutila sleherna evropska država, nekatere v manjši spet druge v mnogo večji meri. Republiko Slovenijo so kljub vzornemu gospodarskemu uspehu pred krizo, težave, kot so prezadolžen bančni sistem, politična nestabilnost in gospodarski krč, konec prejšnjega desetletja pahnilo v globoko recesijo. Uspešno se je sicer ognila tujim finančnim posegom v obliki sankcij in pomoči s strani EU in IMF, hkrati pa je pred novo vlado težak izziv, zagotoviti uspešno rast BDP in drugih finančnih in monetarnih kazalnikov ter vzpostaviti stabilno gospodarsko rast in razvoj. Republiko Makedonijo je na drugi strani ekonomska kriza prizadela predvsem posredno, čutila jo je kot prelivanje učinkov krize s strani držav partneric, s katerimi gospodarsko sodeluje in kot posledico šibke odvisnosti od globalnih finančnih trgov. Kljub stabilni gospodarski rasti pa se Republika Makedonija sooča z eno najvišjih stopenj brezposelnosti v Evropi, kar rezultira v večjem obsegu sive ekonomije.

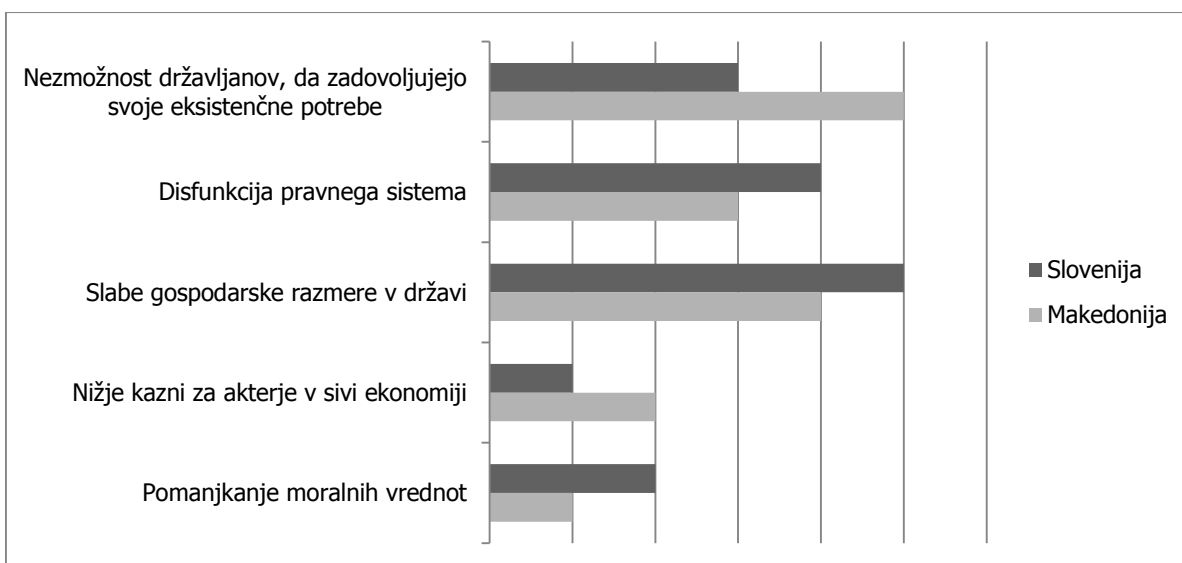
Slika 4: Gibanje stopnje rasti BDP v Sloveniji in Makedoniji po začetku krize (v % BDP)

Vir: lasten (Tabela 1; Tabela 5)

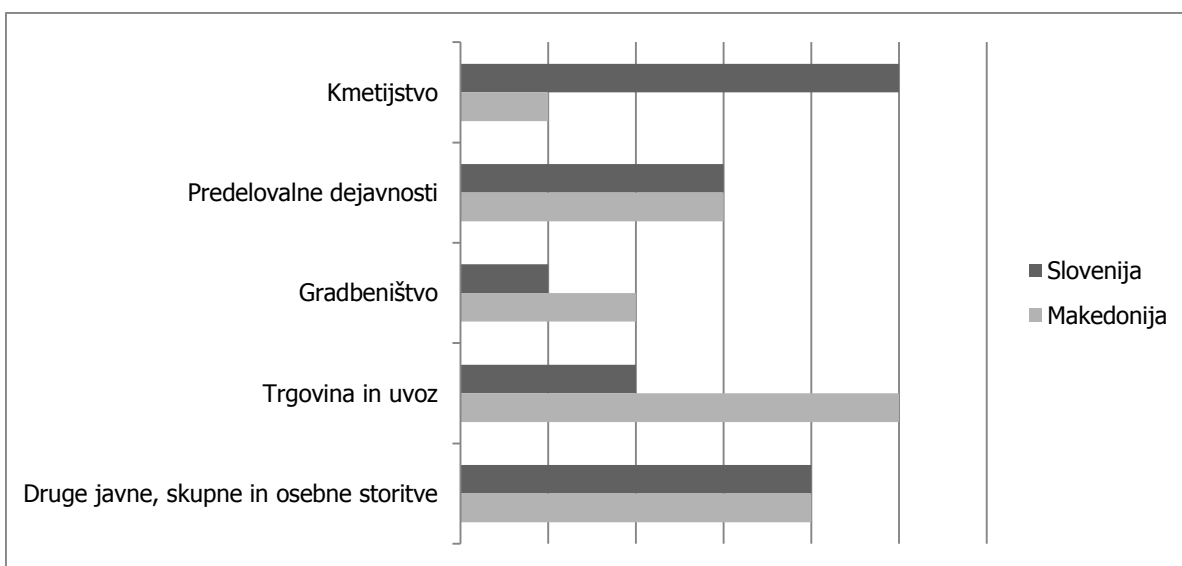
Kot smo že omenjali v prejšnjih poglavjih, obstaja v določenih pogledih pomembna podobnost v pojavljanju sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji, hkrati pa je moč opaziti tudi bistvene razlike v lastnostih tega pojava. Kot sorodne lastnosti bi izpostavili predvsem vzroke za pojav in razvoj sive ekonomije ter gospodarske panoge, kjer se v različnih intenzitetah izvaja največ ekonomskih aktivnosti tega sivega dela nacionalne ekonomije.

Slika 5: Moč vpliva različnih vzrokov na pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji in Makedoniji

Vir: lasten (Priloga 10)

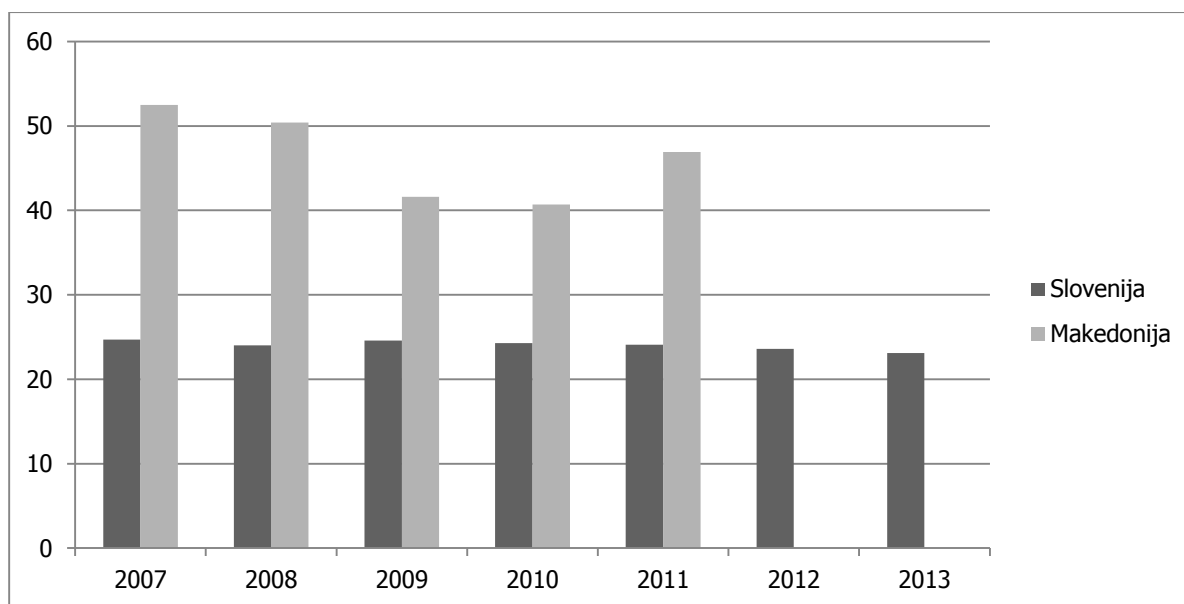
Slika 6: Siva ekonomija v okviru sektorjev gospodarstva v Sloveniji in Makedoniji

Vir: lasten (Priloga 11)

Najbolj očitna razlika med primerjanima državama pa je prav obseg oz. velikost sive ekonomije, saj Republika Makedonija že vrsto let beleži mnogo višji delež sive ekonomije, kot znaša evropsko povprečje. Tako obstaja tudi med Republiko Slovenijo in Republiko Makedonijo velika razlika, delež pojava v BDP je namreč v Republici Makedoniji občutno višji, temu primerno pa so verjetno tudi apetiti po zajetju tega dela ekonomije večji.

Slika 7: Gibanje obsega sive ekonomije v Sloveniji in Makedoniji po začetku krize (v % BDP)

Vir: lasten (Tabela 2; Priloga 6)

Državi sta v boju proti sivi ekonomiji izbrali zelo različna pristopa k reševanju problematike in v obeh primerih lahko zaznamo pozitivne premike v smeri zaježitve pojava. Ob analizi izvedenih ukrepov v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji, z namenom omejevanja, zmanjševanja in preprečevanja pojava sive ekonomije, pa vendarle ne moremo spregledati dejstva, da so učinki aktivnosti v Republiki Makedoniji v enakem časovnem obdobju prinesli večje pozitivne spremembe kot v Republiki Sloveniji.

8 ZAKLJUČEK

V okviru našega raziskovanja smo se podrobneje poglobili k razumevanju pojava sive ekonomije in izpostavili terminološke in metodološke probleme, s katerimi se soočamo pri opredeljevanju tega pojava. Gre namreč za paradoks »merjenja nemerljivega«, saj siva ekonomija zajema prav tiste ekonomske aktivnosti, ki se jih zaradi svoje skrite narave ne da izmeriti oziroma obdavčiti. Za razliko od definicije in obsega sive ekonomije pa lahko na drugi strani jasno opredelimo razloge za nastanek, sektorje gospodarstva z najvišjo zastopanostjo sive ekonomije ter vrsto učinkov, preko katerih siva ekonomije vpliva na gospodarstvo in širše družbeno življenje. Kljub dejstvu, da siva ekonomija v splošnem izhaja iz podobnih vzrokov in ima primerljive posledice, pa so strategije držav v odnosu do sive ekonomije lahko zelo različne, saj so v precejšnji meri odvisne od razmerja med pozitivnimi in negativnimi posledicami pojava ter specifike lokalnega gospodarstva.

Prvo hipotezo »*Siva ekonomija je zelo razširjen, dinamičen in kompleksen pojav, ki močno vpliva na gospodarstvo, družbeno življenje in politične aktivnosti države.*« smo potrdili. Siva ekonomija je pojav, ki ga lahko zasledimo v vseh državah sveta, ne glede na razvitost, dejstvo pa je, da se pojavlja v različnih oblikah in obsegih. Predstavlja fenomen gospodarstev je izjemno prilagodljiv pojav, ki se v času in prostoru hitro spreminja, zato je z empiričnega vidika zelo zanimiv, a za merjenje in analizo tudi zelo zahteven pojav. Gre za kompleksen pojav, ki ga je potrebno obravnavati v kontekstu številnih vzrokov, iz katerih izhaja, ter pozitivnih in negativnih učinkov, ki v širšem smislu zadevajo slehernega posameznika določene družbe.

Drugo hipotezo »*Globalna ekonomska kriza je povečala aktivnosti držav za omejevanje, zmanjševanje in preprečevanje pojava sive ekonomije.*« smo potrdili. V času globalne ekonomske krize in recesije države zaznavajo velike izpade prihodkov v državno blagajno, predvsem na račun neplačevanja davkov in socialnih prispevkov ter drugih aktivnosti, ki bi lahko bile obdavčene, pa to niso. Državljeni smo zato priče intenzivnemu povečevanju apetitov po zajetju tega sivega deleža BDP-ja, krepí se državniška retorika, opazen je tudi trend skupnih regulativ in direktiv v smeri boja proti temu pojavu, predvsem s strani EU. A dejanske politike in ukrepi ostajajo v presoji in implementaciji posameznih držav. Vzroki za nastanek in razvoj ter hkrati posledice sive ekonomije so si med državami lahko zelo podobni, a lokalne specifike zahtevajo predvsem gospodarskim in družbenim potrebam prilagojene ukrepe. Trend gibanja pojava sive ekonomije v Evropi in svetu je sicer padajoč, kar nas je presenetilo, pričakovali bi, da se obseg pojava v obdobju krize večja. Vzrok bi lahko pripisali uspešnosti držav pri omejevanju, zmanjševanju in preprečevanju sive ekonomije, proti koncu krize pa tudi realni rasti in razvoju nacionalnih gospodarstev.

Tretjo hipotezo »*Med obsegom in obliko sive ekonomije v Republiki Sloveniji in Republiki Makedoniji obstajajo pomembne podobnosti, a hkrati tudi bistvene razlike.*« smo potrdili. Tudi Republika Slovenija in Republika Makedonija se soočata s pojavom sive ekonomije, vzroki in posledice se od splošno sprejetih pravzaprav ne razlikujejo kaj dosti. V Sloveniji

bi kot vzroke izpostavili predvsem visoko breme davkov in prispevkov, pretirano regulacijo in birokratizacijo, tog trg dela, nizko zaupanje v javne inštitucije ter nizko davčno moralo. V Makedoniji pa bi na prvem mestu izpostavili izredno visoko stopnjo brezposelnosti ter s tem povezano reševanje eksistence na strani sive ekonomije, v nadaljevanju pa prav tako visoko breme davkov in prispevkov, pretirano regulacijo in birokratizacijo, nizko kakovost javnih storitev, nizko zaupanje v javne inštitucije ter izredno nizko davčno moralo. Posledice sive ekonomije v obeh državah so si prav tako zelo podobne in so v svetovnem povprečju, omenili bi predvsem manjše prilive v državni proračun iz naslova davkov in prispevkov, večje odlive iz naslova socialnih transferjev in napačno usmerjenih makroekonomskih politik, porast dela in zaposlovanja na črno, nelojalno konkurenco, nezadostno izrabo virov in pomanjkanje vlaganja v razvoj ter nepriljubljeno poslovno okolje za tuje poslovne investitorje. Medtem ko je Slovenija zelo močno čutila posledice globalne ekonomske krize in iz kriznega območja še ni »izplavala«, pa je kriza Makedonijo le bežno oplazila. Sicer iz razloga nekonkurenčnosti ter s tem nizke vpetosti v globalne ekonomske tokove ter zaradi slabo razvitega bančnega sistema, a učinki teh dejavnikov so na razvoj Makedonskega gospodarstva ter socialno-politično stabilnost v času krize vplivali zelo pozitivno.

Četrto hipotezo »*Republika Slovenija in Republika Makedonija se proti sivi ekonomiji borita na različne načine, ob tem pa je bila Republika Makedonija pri tem do sedaj uspešnejša.*« smo delno potrdili. V Sloveniji se prisotnosti pojava sive ekonomije do pred kratkim ni posvečalo pretirane pozornosti, siva ekonomija je ohranjala družbeno blaginjo in socialni mir v državi, prav tako pa je zgodovinsko močno prispevala k uspešni gospodarski in politični tranziciji. Iz tega razloga je bil odnos politike do pojava skozi čas predvsem permisiven. Predvsem v letu 2012 je Vlada Republike Slovenije pričela z intenzivno komunikacijsko kampanjo, katere namen je bil zmanjšati sprejemljivost sive ekonomije v družbi, širjenje etike plačevanja davkov ter povečanje zaupanja v javne inštitucije in državo. Prav tako je močno povečala nadzor nad sivo ekonomijo ter pričela z aktivnim preganjanjem kršiteljev. Na davčnem področju ni uvedla večjih sprememb, predvsem pa izstopa dvig davka na dodano vrednost, ki je pravzaprav ukrep, ki deluje prav v nasprotni smeri vsem prizadevanjem Slovenije v okviru boja zoper sivo ekonomijo. Slovenija je uvedla nekaj dobrih rešitev na področju zmanjševanja regulacije in birokratizacije ter s tem delno razbremenila gospodarstvo, uvedla pa je tudi nov zakon za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. Menimo, da gre pri teh ukrepih le za parcialne rešitve, ki prav tako niso usmerjene k zmanjševanju dejanskih vzrokov za nastanek in razvoj sive ekonomije. Slovenija se premalo usmerja v spodbujanje gospodarskega razvoja in rasti, prav tako so aktivnosti povečevanja zaupanja in davčne morale brezsmiselne ob pomanjkanju referenčnih vzornikov na strani države in gospodarskega vrha. Makedonija pa je v boju zoper sivo ekonomijo delovala v nasprotni smeri kot Slovenija, medtem ko se je Slovenija usmerjala v odpravo posledic, se je Makedonija usmerjala v odpravljanje vzrokov sive ekonomije. Okrepila je dialog ter prisluhnila dejanskim potrebam gospodarstva, hkrati pa prisluhnila tudi stroki. Uvedla je zelo premišljene in učinkovite ukrepe na davčnem področju ter zmanjšala regulacijo in birokratizacijo. Na področju dela in zaposlovanja na črno je bila inovativna, uspelo ji je

spodbuditi zaposlovanje in samozaposlovanje prebivalstva. Na povečevanju nadzora nad sivo ekonomijo in izvajanjem sankcij v Makedoniji ni bilo zaznati pretiranih aktivnosti, pospešeno pa se je podprlo rast in razvoj gospodarstva ter spodbujanje družbene blaginje. Republika Makedonija je v zadnjem obdobju brez dvoma pripravila nekaj dobrih in učinkovitih rešitev v kontekstu boja proti sivi ekonomiji, vendar zaradi nadpovprečno visokih indikatorjev brezposelnosti in obsega pojava težko suvereno trdimo, da je na tem področju uspešnejša od Republike Slovenije. Slednjo hipotezo smo zato lahko le delno potrdili.

Skozi naše raziskovanje smo tako uspešno izpolnili zadane raziskovalne cilje in v celoti ali delno potrdili vse štiri raziskovalne hipoteze. Sklenemo lahko, da je razvoj in obseg sive ekonomije v splošnem zelo odvisen od ustreznosti politik in aktivnosti držav za omejevanje, zmanjševanje ter preprečevanje tega pojava. Verjamemo, da je za uspešen boj proti sivi ekonomiji potreben sistematičen pristop, ki je usmerjen predvsem v dolgoročno odpravljanje vzrokov za nastanek pojava, ustvarjanje gospodarskemu razvoju prijaznega okolja ter spreminjanju družbenega odnosa do tega pojava. Hkrati pa verjamemo, da bo k zmanjšanju sive ekonomije v največji meri pripomogla ponovna rast in prosperiteta gospodarstva. A v času gospodarske krize in visoke brezposelnosti je potrebno dati pojavu sive ekonomije tudi svoj prostor in čas, da živi vzporedno z uradno ekonomijo ter tako blaži šoke različnih ekonomsko-socialnih kriz.

LITERATURA IN VIRI

LITERATURA

Cigoj, J. (2008). *Delo in zaposlovanje na črno*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Damjanović, V. (2012). *Siva ekonomija v gospodinjstvih*. Koper: Fakulteta za management.

Frej, B., Schneider, F. (2000). *International Encyclopedia of Social and Behavioral Science*. Amsterdam: Elsevier Science Publishing Company.

Garvanlieva, V., Andonov, V., Nikolov, M. (2012). *Shadow Economy in Macedonia*. Skopje: Center for Economic Analyses (CEA).

Glas, M. (1991). *Siva ekonomija v svetu in slovenskem gospodarstvu*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Glas, M. (1994). *Prispevek k politični ekonomiji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Hozjan, S. (2010). *Siva ekonomija v Sloveniji in izbranih državah Evropske unije*. Ljubljana: Fakulteta za upravo.

Jackman, R., Corbanese, V. (2007). *Evaluation of Active Labour Market Measures & Employment Programme in Macedonia*. Skopje: United Nations Development Programme (UNDP).

Jesenko, N. (2008). *Vpliv sive ekonomije na gospodarsko rast*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Mohar, I. (2011). *Načini omejevanja sive ekonomije*. Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta.

Nastav, B. (2009a). *Siva ekonomija v Sloveniji. Merjenje, vzroki in posledice*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.

Nastav, B. (2009b). *Prikrita proizvodnja. Siva ekonomija v Sloveniji*. Koper: Fakulteta za management.

Nastoski, V. (2012). *Vpliv sive ekonomije na gospodarstvo in primerjava med Makedonijo in Slovenijo*. Maribor: Višja strokovna šola Academia.

Nenovski, T. (2014). The Grey Economy in Macedonia: Macroeconomic Aspects, Implications and Possible Problem Solutions. *Journal of Sustainable Development*, 5(10), str. 5-32.

Schneider, F., Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 2000(XXXVIII), str. 77-114.

Schneider, F. (2002). *The size and Development of the Shadow Economies of 22 Transition and 21 OECD Countries*. Bonn: The Institute for the Study of Labor (IZA).

Schneider, F., Williams, C. (2013). *The Shadow Economy 2013*. London: The Institute of Economic Affairs.

Tevdoski, D. (2011). *Decent work in the Republic of Macedonia*. Skopje: The Progress Institute.

VIRI

Brglez, M. (9. 11. 2000). *Siva ekonomija na različne načine*. Pridobljeno iz: <http://www.finance.si/521/Siva-ekonomija-na-razli%C4%8Dne-na%C4%8Dine>

Capital.ba (26. 5. 2013). *Siva ekonomija u Makedoniji »teška« 2 milijarde evra*. Pridobljeno iz: <http://www.capital.ba/siva-ekonomija-u-makedoniji-teska-2-milijarde-evra/>

CIA World Factbook (10. 6. 2014). *Slovenia Economy 2014*. Pridobljeno iz: http://www.theodora.com/wfbcurrent/slovenia/slovenia_economy.html

CIA World Factbook (10. 6. 2014). *Macedonia Economy 2014*. Pridobljeno iz: http://www.theodora.com/wfbcurrent/macedonia/macedonia_economy.html

Data. (29. 7. 2013). *Spremembe na področju dela na črno?*. Pridobljeno iz: <http://data.si/blog/2013/07/29/delo-na-crno/>

Data. (17. 9. 2013). *Ste tudi vi uporabnik sive ekonomije?*. Pridobljeno iz: <http://data.si/blog/2013/09/17/kaj-je-siva-ekonomija/>

Davčna uprava Republike Slovenije (13. 3. 2014). *Projekt siva ekonomija*. Pridobljeno iz: http://www.durs.gov.si/si/storitve/davcni_nadzor/podrocja_dela_in_rezultati/aktualni_projekti_ciljno_usmerjeni_davcni_nadzori/projekt_siva_ekonomija/

Davčna uprava Republike Slovenije (19. 6. 2013). *Obvladovanje sive ekonomije in gotovinsko poslovanje po 1. 7. 2013*. Pridobljeno iz: http://www.durs.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/12702/5897/

Dernovšek, I. (6. 12. 2013). *Z davčno pehoto naprej*. Pridobljeno iz: <http://www.dnevnik.si/mnenja/komentarji/z-davcno-pehoto-naprej>

Dernovšek, I. (8. 8. 2013). *Delo na črno bodo odslej preganjali cariniki*. Pridobljeno iz: <https://www.dnevnik.si/slovenija/delo-na-crno-bodo-odslej-preganjali-cariniki>

Dernovšek, I. (19. 2. 2014). *Ukrepi do Židanovih 200 milijonov evrov*. Pridobljeno iz: <http://www.dnevnik.si/slovenija/ukrepi-do-zidanovih-200-milijonov-evrov>

Dnevnik.si (1. 7. 2013). *Potrošniki lahko pomagajo Dursu s pošiljanjem fotografij prejetih računov prek MMS sporočil*. Pridobljeno iz: <http://www.dnevnik.si/posel/novice/potrosniki-lahko-pomagajo-dursu-s-posiljanjem-fotografij-prejetih-racunov-prek-mms-sporocil>

Evropski ekonomsko-socialni odbor. (21. 4. 2014). *Strategija boja proti sivi ekonomiji in neprijavljenemu delu*. Pridobljeno iz [http://www.sindikati-si/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=315&Itemid=66](http://www.sindikati.si/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=315&Itemid=66)

Gospodarska zbornica Slovenije. (3. 5. 2012). *Delo na črno - siva ekonomija. Veter v jadra malega gospodarstva*. Pridobljeno iz: http://vmg.gzs.si/slo/1_vmg_2012/teme_vrha/delo_na_crno_siva_ekonomija

IMF (10. 6. 2014). *FYR Macedonia. Gross domestic product*. Pridobljeno iz: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=86&pr.y=9&sy=2000&ey=2014&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=962&s=NGDP_RPC&grp=0&a=

IMF (10. 6. 2014). *Slovenia. Gross domestic product*. Pridobljeno iz: http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2014/02/weodata/weorept.aspx?sy=2000&ey=2019&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=69&pr1.y=12&c=961&s=NGDP_RPC&grp=0&a=

Kralj, M. (11. 9. 2013). *Velikega davčnega brata v Sloveniji ne bo*. Pridobljeno iz: <http://www.dnevnik.si/slovenija/velikega-davcnega-brata-v-sloveniji-ne-bo>

Mekina, B. (10. 5. 2013). *Koruptivni o koruptivnih. Ernst & Young: Slovenija je najbolj koruptivna?* Pridobljeno iz: <http://www.mladina.si/143809/koruptivni-o-koruptivnih/>

Mičić, A. (18. 4. 2013). *Ali bi davčne blagajne lahko zajezile sivo ekonomijo v Sloveniji?*. Pridobljeno iz: http://www.siol.net/novice/slovenija/2013/04/zajezitev_sive_ekonomije.aspx

Ministrstvo za notranje zadeve. (1. 6. 2014). *Poročilo o izvajanju aktivnosti na področju boljše zakonodaje in odprave administrativnih ovir*. Pridobljeno iz: http://www.stopbirokraciji.si/fileadmin/user_upload/mju/Boljsi_predpisi/Publikacije/Povzetek_2.POROCILO_PAP.pdf

Nenovski, T., Smilkovski, I. (10. 10. 2011). *Macedonian Economy before and after the Global Economic Crisis*. Pridobljeno iz: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/45928/>

Nenovski, T. (1. 12. 2011). *Improving the economic potential, identifying the future sources of growth. European Commission. High level Conference*. Pridobljeno iz: http://eeas.europa.eu/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/documents/press_corner/30nov11tome_nenovski_phd_en.pdf

Novak, R. (14. 9. 2013). *Dve desetletji demokratičnega socializma, 2013*. Pridobljeno iz: <http://www.svetilnik-slovenija.org/publikacije/2013/dve-desetletji-demokracnega-socializma>

Reporter. (9. 5. 2013). *Vlada: Dvig DDV s 1. julijem; kriznega davka še ne bo*. Pridobljeno iz: <http://www.reporter.si/slovenija/vlada-dvig-ddv-s-1-julijem-kriznega-davka-%C5%A1e-ne-bo/16175>

Schneider, F. (5. 4. 2013). *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013. A Further Decline*. Pridobljeno iz: http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2013/ShadEcEurope31_Jan2013.pdf

Schneider, F. (7. 5. 2014). *The Shadow Economy in Europe, 2013*. Pridobljeno iz: http://www.protisiviekonomiji.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2013/siva_ekonomija/The_Shadow_Economy_in_Europe_2013.pdf

STA. (6. 6. 2013). *Zoper sivo ekonomijo tudi z MMS sporočili fotografij računov*. Pridobljeno iz: <http://www.dnevnik.si/poslovni/novice/zoper-sivo-ekonomijo-tudi-z-mms-sporocili-fotografij-racunov>

STA. (11. 10. 2013). *Vlada začela kampanjo proti sivi ekonomiji, zanjo letos 120.000 evrov*. Pridobljeno iz: <https://www.dnevnik.si/poslovni/novice/vlada-zacela-kampanjo-proti-sivi-ekonomiji-zanjo-letos-120000-evrov>

Stanković, M., Stanković, B. (18. 10. 2012). *Social and Economic Aspects of the Shadow Economy in the Republic of Macedonia. A Study*. Pridobljeno iz: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2162922

Svenšek, K. (23. 3. 2013). *Človek se vpraša o smiselnosti plačevanja davkov*. Pridobljeno iz: <https://www.dnevnik.si/poslovni/novice/clovek-se-vprasa-o-smiselnosti-placevanja-davkov>

Tržni inšpektorat Republike Slovenije. (21. 3. 2014). *Akcija zbudimo se!*. Pridobljeno iz: http://www.ti.gov.si/si/delovna_podrocja/delo_na_crno/akcija_zbudimo_se/

Vlada Republike Slovenije. (21. 3. 2014). *Vklopi razum, zahtevaj račun! Dejstva*. Pridobljeno iz: <http://www.protisiviekonomiji.si/dejstva/>

Vlada Republike Slovenije. (21. 3. 2014). *Vklopi razum, zahtevaj račun! Obseg sive ekonomije*. Pridobljeno iz: http://www.protisiviekonomiji.si/dejstva/obseg_sive_ekonomije/

Vlada Republike Slovenije. (31. 5. 2014). *Poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno za leto 2012*. Pridobljeno iz: http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/dpd/poro_cilo_delo_na_crno_2012.pdf

Vlada Republike Slovenije. (11. 10. 2013). *Vklopi razum, zahtevaj račun! Začetek kampanje VKLOPI RAZUM, ZAHTEVAJ RAČUN!* Pridobljeno iz: http://www.protisiviekonomiji.si/novica/article/zacetek_kampanje_vklopi_razum_zahtevaj_racun_42077/

Vlada Republike Slovenije. (26. 5. 2014). *Boj proti sivi ekonomiji dvignil prihodke iz naslova DDV za 96 milijonov evrov*. Pridobljeno iz: <http://www.protisiviekonomiji.si/novica/article/46974/>

Vlada Republike Slovenije. (20. 5. 2014). *Vklopi razum, zahtevaj račun! Uveljavljen Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno*. Pridobljeno iz: http://www.protisiviekonomiji.si/novica/article/uvcljavljen_zakon_o_preprecevanju_dela_in_zaposlovanja_na_crno_46848/

Vlada Republike Slovenije. (15. 4. 2014) *Stopbirokraciji.si*. Pridobljeno iz: <http://www.stopbirokraciji.si/>

Zalar, I. (25. 5. 2005). *Z nižjimi davčnimi stopnjami lahko država pobere več davkov*. Pridobljeno iz: <http://www.finance.si/121417/Z-ni%C5%BEjimi-dav%C4%8Dnimi-stopnjami-lahko-dr%C5%BEava-pobere-ve%C4%8D-davkov>

24ur.com. (5. 12. 2013). *Davčne blagajne bodo po novem morali uporabljati tudi odvetniki in zdravniki*. Pridobljeno iz: <http://www.24ur.com/novice/slovenija/rocnim-racunom-bo-verjetno-odklenkalo-placevanje-z-gotovino-bo-omejeno.html>

24ur.com. (26. 5. 2014). *Sive ekonomije za 4 do 8 milijard evrov, zadržali pa smo jih zgolj 96 mio evrov*. Pridobljeno iz: <http://www.24ur.com/sive-ekonomije-za-4-do-8-milijard-evrov-zadrzali-pa-smo-jih-zgolj-96-mio-evrov.html>

(2014). Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC-1). Ur. list RS, št. 32/2014.

PRILOGE

Priloga 1: Moč vpliva različnih vzrokov na sivo ekonomijo v Evropi

Vzroki za nastanek sive ekonomije-spremenljivke	Vpliv na sivo ekonomijo (v %)	
	<i>Povprečje 12-ih raziskav</i>	<i>Povprečje 22-ih raziskav</i>
Velikost davčnega bremena in prispevkov	35-38	45-52
Intenziteta regulacije in birokratizacije	10-12	12-17
Velikost in količina socialnih transferjev	5-7	7-9
Struktura trga delovne sile	7-9	7-9
Kakovost javnih storitev	5-7	7-9
Upad zaupanja v javne inštitucije in upad davčne morale	22-25	Ni podatka
Vpliv skupaj	84-98	78-96

Vir: Schneider (2013, str. 14)

Priloga 2: Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji

Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije	Celoten vzorec		»Zaposleni« v sivi ekonomiji	
	Število odgovorov	Povprečna ocena	Število odgovorov	Povprečna ocena
Visoko davčno breme za podjetja	735,0	3,5	85,0	3,7
Visoko davčno breme za posameznika	741,0	3,8	89,0	4,1
Birokracija in dolgi postopki registracije za podjetja	744,0	3,3	87,0	3,2
Korupcija in »veze in poznanstva« pri delu institucij	744,0	3,8	86,0	3,7
Potreba po dodatnem zaslužku	771,0	4,4	95,0	4,6
Majhna stopnja verjetnosti odkritja kršitve	757,0	3,6	87,0	3,7
Mile sankcije za kršitelje	763,0	3,5	88,0	3,0
Drugo: slabe gosp. razmere (inflacija, brezposelnost)	7,0	5,0	2,0	5,0
Drugo: miselnost »zakaj pa ne, če lahko«	12,0	4,7	Ni podatka	Ni podatka
Drugo: lažje dobiš delo, nižje cene	5,0	4,2	Ni podatka	Ni podatka
Ocena strinjanja: 1 - nikakor se ne strinjam, 2 - ne strinjam se, 3 - ne morem se opredeliti, 4 - strinjam se, 5 - popolnoma se strinjam				

Vir: Nastav (2009a, str. 151-152)

Priloga 3: Siva ekonomija v okviru sektorjev gospodarstva v Sloveniji

<i>Sektor</i>	<i>Delež sive ekonomije v celotni sivi ekonomiji</i>
Kmetijstvo, lov, gozdarstvo	16,8
Ribištvo	2,9
Rudarstvo	0,0
Predelovalne dejavnosti	12,9
Oskrba z elektriko, plinom in vodo	3,2
Gradbeništvo	10,1
Trgovina in popravila motornih vozil	12,1
Gostinstvo	11,4
Promet, skladiščenje in zveze	0,6
Finančno posredništvo	0,6
Nepremičnine, najem in poslovne storitve	1,3
Javna uprava, obvezna socialna varnost	0,0
Izobraževanje	6,7
Zdravstvo in socialno skrbstvo	2,9
Druge javne, skupne in osebne storitve	16,7
Zasebna gospodinjstva z zaposlenim osebjem	1,8

Vir: Nastav (2009a, str. 132)

Priloga 4: Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Makedoniji

<i>Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije</i>	<i>Število</i>	<i>Delež (v %)</i>
Nezmožnost državljanov, da zadovoljujejo svoje eksistenčne potrebe	344	29
Disfunkcionalnost pravnega sistema	246	21
Slabe gospodarske razmere v državi	324	27
Nižje kazni za akterje v sivi ekonomiji	109	9
Pomanjkanje moralnih vrednot	26	2
Težave, ki izhajajo iz tranzicije	75	6
Ne vem	65	6
Skupaj	1189	100

Vir: Nenovski v: Nastoski (2012, str. 39)

Priloga 5: Obseg in stopnje rasti sive ekonomije v Makedoniji (Metoda porabe električne energije)

<i>Leto</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
<i>Obseg sive ekonomije</i>	34,1	33,2	31,5	34,2	32,8	32,7	31	28,1	25,2	23,4	24
<i>Stopnje rasti</i>	/	-2,6	-5,2	8,7	-4,3	-0,3	-5,1	-9,3	-10,6	-7,1	2,7

Vir: Garvanlieva et al. (2012)

Priloga 6: Obseg sive ekonomije v Makedoniji (Metodologija OECD)

<i>Leto</i>	<i>2000</i>	<i>2001</i>	<i>2002</i>	<i>2003</i>	<i>2004</i>	<i>2005</i>	<i>2006</i>	<i>2007</i>	<i>2008</i>	<i>2009</i>	<i>2010</i>
Obseg sive ekonomije	12,9	14,9	14,4	16,3	16,3	15,3	17,9	14,7	16,5	13,6	11,8

Vir: Garvanlieva et al. (2012)

Priloga 7: Siva ekonomija v okviru sektorjev gospodarstva v Makedoniji

<i>Sektor</i>	<i>Delež sive ekonomije</i>
Gradbeništvo	12
Kmetijstvo	5
Predelovalna industrija	14
Piratstvo in ponarejanje blaga	18
Uvoz	18
Trgovina	19
Drugo	4
Ne vem	10
Skupaj	100

Vir: Nenovski v: Nastoski (2012, str. 46)

Priloga 8: Delež sive ekonomije po ekonomskih aktivnostih v Makedoniji

<i>Sektor</i>	<i>Delež sive ekonomije</i>
Nakup izdelkov na »zelenih« trgih	10
Nakup izdelkov na avtotrgih	4
Prodaja blaga cestnih prodajalcev	11
Delo v gospodinjstvih (pletenje, šivanje, obrtniki)	1
Neregistracija (ali registracija nižje vrednosti) uvoženega blaga	15
Neregistracija prodajnih pogodb med podjetji	9
Izplačilo plač v gotovini	10
Delo na črno	22
Računovodske zatajitve davčnih obveznosti	6
Piratstvo	4
Neregistrirana zasebna kmetijska proizvodnja	1
Ne vem	7
Skupaj	100

Vir: Nenovski v: Nastoski (2012, str. 46)

Priloga 9: Rangirani vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije v Sloveniji in Makedoniji

	<i>Slovenija</i>	<i>Makedonija</i>
<i>Vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije</i>	<i>Rang</i>	<i>Rang</i>
Nezmožnost državljanov, da zadovoljujejo svoje eksistenčne potrebe	3	1
Disfunkcija pravnega sistema	2	3
Slabe gospodarske razmere v državi	1	2
Nižje kazni za akterje v sivi ekonomiji	5	4
Pomanjkanje moralnih vrednot	4	5

Vir: lasten (Priloga 2, Priloga 4)

Priloga 10: Rangirani sektorji gospodarstva s sivo ekonomijo v Sloveniji in Makedoniji

	<i>Slovenija</i>	<i>Makedonija</i>
<i>Siva ekonomija v okviru sektorjev gospodarstva</i>	<i>Rang</i>	<i>Rang</i>
Kmetijstvo	1	5
Predelovalne dejavnosti	3	3
Gradbeništvo	5	4
Trgovina in uvoz	4	1
Druge javne, skupne in osebne storitve	2	2

Vir: lasten (Priloga 3, Priloga 8)